

Naixement, vida i mort del call de Tàrrrega: la comunitat jueva targarina entre els segles XIII i XV

Nom i cognoms: Gemma Martínez Moix

Tutora: María Dolores López Pérez

Curs 2020/2021

Treball Final de Grau

Departament d'Història Medieval

Grau d'Història

Universitat de Barcelona

Resum

Durant la baixa edat mitjana, a Catalunya els jueus constituïen un col·lectiu religiós minoritari però amb un pes molt important en sectors com l'econòmic. Malgrat la seva rellevància, els jueus eren víctimes dels abusos dels cristians, i eren obligats a viure en sectors aïllats de les poblacions, els calls, on disposaven dels serveis i òrgans necessaris per governar-se de forma autònoma i professar la seva religió. El treball es focalitza en el call de Tàrrega i els seus habitants, que van constituir una part imprescindible de la vila entre els segles XIII i XV, però tot i així patien vexacions i eren vilipendiats pel fet de ser jueus i, el 1348, els atacs van arribar al seu apogeu amb un avalot en què van morir centenars de persones.

Paraules clau

Jueus, call, Tàrrega, avalot, 1348.

Abstract

During the Late Medieval Period, in Catalonia the Jews constituted a minority religious collective but with a very important weight in sectors like economic. In spite of their relevance, Jews were victims of abuse from Christians, and they were obligated to live in isolated sectors of towns, the Jewish quarters, where they had the necessary services and organs to govern themselves autonomously and exercise their religion. This work focuses on Tàrrega's Jewish quarter and its inhabitants, who constituted an indispensable part of the village between XIIIth and XVth centuries, but even so they suffered vexations and were vilified for the fact of being Jews and, in 1348, the attacks attained their peak with a riot in which died hundreds of people.

Key words

Jews, Jewish quarter, Tàrrega, riot, 1348.

Índex

1. Introducció	4
2. Estat de la qüestió	5
3. Context Històric.....	10
4. Els jueus a Catalunya	13
4.1. Els jueus i el judaisme	13
4.2. Els calls catalans.....	14
4.3. Els jueus, propietat del rei:	16
4.4. Els jueus, motor econòmic.....	17
5. El call de Tàrraga	18
5.1. El naixement del call de Tàrraga.....	18
5.2. Ubicació i estructuració del call	19
5.3. Serveis del call.....	22
5.4. Serveis de la vila: el proveïment de queviures de l'aljama.....	25
5.5. Jueus i cristians: la relació entre l'aljama i la vila	27
5.6. Moixé Natan.....	31
5.7. Avalot de 1348	32
5.7.1. Causes.....	32
5.7.2. Desenvolupament dels fets	36
5.7.3. Conseqüències.....	37
5.8. Restitució de l'aljama.....	39
5.9. Mort del call.....	40
6. Conclusions.....	41
7. Bibliografia	43
8. Annexos.....	46

1. Introducció

La decisió de realitzar aquest treball sobre la comunitat jueva catalana a la baixa edat mitjana i, més en concret, sobre el call de Tàrrega, rau en l'interès que sempre he tingut per aquest col·lectiu que, malgrat la seva significativa aportació a la nostra cultura i història, pel fet de constituir una minoria religiosa era marginat i víctima de constants prejudicis i agressions, com encara passa avui en dia amb molts col·lectius minoritaris. Si he decidit centrar-me en el call de Tàrrega no és només perquè considero que l'estudi d'un cas específic permet analitzar amb molt més detall la situació en què vivien els jueus catalans de l'edat mitjana, sinó perquè, tot i tenir aquesta ciutat un passat medieval molt ric, ben estudiat i divulgat, l'existència de l'aljama jueva és desconeguda per a molta gent, inclosos molts dels habitants del propi municipi, de manera que vaig veure en aquest treball una oportunitat per donar a conèixer més, ni que sigui molt limitadament, el call de Tàrrega, els seus habitants i la història que té al darrera.

Els principals objectius que m'he proposat assolir són conèixer amb precisió la ubicació del call, de quins serveis i de quins no disposava l'aljama, estudiar el seu impacte tant en aquesta vila com en el conjunt de la Corona catalano-aragonesa, la discriminació i l'exclusió social amb què els jueus targarins van haver de viure el seu dia a dia durant més de dos segles, malgrat ser una part essencial de la vila, i la brutal agressió que va patir el call el 1348.

Per tal d'aconseguir aquests propòsits he dividit el treball en diferents parts: en primer lloc he revisat les diferents investigacions relatives als jueus de Catalunya i la Corona d'Aragó que s'han realitzat fins ara, les principals línies de recerca tractades, i he determinat quin és l'estat actual de l'estudi dels calls catalans i, en concret, del de Tàrrega; en segon lloc he considerat necessari efectuar una mirada general sobre Catalunya, els jueus catalans i els calls entre els segles XIII i XV que permeti comprendre quin lloc ocupava aquesta comunitat en la societat catalana i que també permeti contextualitzar el call de Tàrrega en un espai i un temps determinats; en la tercera part m'he centrat en aquest call en qüestió, examinant el perquè dels seus orígens i la seva extinció definitiva, passant per la seva ubicació precisa, els serveis i institucions de què constava, les condicions de vida dels seus habitants i la relació amb la resta de vilatans, els esdeveniments que va experimentar al llarg de la seva existència i l'avalot de 1348,

la rellevància que va arribar a tenir, i els personatges que més en destaquen i més influència van adquirir, tant a nivell local com nacional. Tots aquests aspectes que vaig desglossant al llarg del treball estan complementats amb les imatges que es troben en els annexos finals.

Quant al material d'estudi emprat, aquest treball es fonamenta en la diversa bibliografia dels autors que han tractat tant el call de Tàrrrega en concret com la comunitat jueva catalana durant la baixa edat mitjana.

2. Estat de la qüestió

L'estudi de col·lectius minoritaris com el jueu va començar gràcies a la tercera generació de l'Escola dels Annals, que, entre els anys 70 i 80 del passat segle, va promoure l'estudi de grups ètnics i socials fins aleshores ignorats –dones, jueus, esclaus, etc.- per tal de construir un relat de la Història de la Humanitat el més global i integrador possible¹. En el cas de Catalunya, la comunitat jueva en època medieval ha constituït des de finals del segle XV i fins avui un aspecte històric i cultural molt o completament desconegut per a la població catalana en general, ja que la Història de la Corona d'Aragó s'ha construït d'esquena al seu passat jueu, ignorant-lo o no reconeixent-lo com a propi, i només ha estat reivindicat molt recentment. Aquest desconeixement generalitzat sobre el passat jueu dels territoris antigament pertanyents a la Corona d'Aragó s'explica a causa dels sentiments i tòpics antisemites que sempre han estat presents en la nostra societat². Això no significa, però, que no n'existeixin estudis al respecte; ben al contrari, el treball dels especialistes dedicats a la investigació d'aquest col·lectiu, juntament amb la recerca arqueològica, ha donat com a resultat, especialment en les darreres dècades, una abundant i excel·lent bibliografia que té com a objecte d'estudi, ja sigui de forma completa o parcial, aquesta minoria religiosa en època medieval i en els territoris catalano-aragonesos. Aquesta bibliografia de què disposem comprèn tant llibres i revistes consagrades exclusivament al judaisme com miscel·lànies en què també es fa referència a aquesta temàtica.

¹ RICH, A. *La comunitat jueva de Barcelona entre 1348 i 1391 a través de la documentació notarial*, p. 23.

² FORCANO, M. *Els jueus catalans. La història que mai no t'han explicat*, p. 10-11.

Dins del context de Catalunya i de la Corona d'Aragó, el principal historiador al qual hem de fer referència és Yitzhak Baer, tot un expert en el judaisme a la península ibèrica i que va estudiar un amplí ventall de temàtiques, especialitzant-se en els aspectes polítics, jurídics, econòmics, socials, històrics, culturals i religiosos d'aquesta comunitat jueva³; a més, Baer ha deixat importants obres, publicades al llarg dels sis primers decennis del segle XX, que permeten indagar en la història general dels jueus a casa nostra, especialment a la Corona d'Aragó, i imprescindibles per a un estudi en profunditat del col·lectiu jueu en aquest territori⁴. Yom Tov Assis és un altre autor ineludible quan es tracta de l'estudi dels jueus de la Corona d'Aragó, i que aborda un gran ventall de matèries relatives als jueus⁵, ja siguin temes generals o més específics, com la sexualitat dins d'aquest col·lectiu o l'estructuració familiar; Assis també va dirigir la revista anual *Hispania Judaica*, impulsada el 1998 per la Universitat Hebrea de Jerusalem, i que representa un important recurs per a l'estudi del judaisme a Espanya i Portugal, a més de publicar nombroses obres de gran valor sobre el judaisme a la península ibèrica⁶.

També destaquen altres historiadors que, en les últimes dècades del segle passat, van treballar aspectes relatius als jueus de la península ibèrica, com Asunción Blasco Martínez, l'estudi de la qual engloba tots els camps relatius als jueus a Aragó, concretament a Saragossa: social, econòmic, polític, les dones, la mentalitat i la forma de vida, la relació entre els jueus i els cristians i musulmans, els jueus conversos, etc.,⁷ o Miguel Ángel Motis, que va focalitzar part de la seva recerca en els jueus aragonesos en època medieval, concretament en temes com la situació de les dones o la persecució inquisitorial. Ambdós investigadors van publicar obres de gran valor acadèmic vinculades amb el judaisme a Aragó durant la baixa edat mitjana⁸. No s'ha d'oblidar

³ ENCYCLOPEDIA. *Yitzhak Baer*. <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/baer-yitzhak>. [consulta: 20/5/2021]

⁴ Veg. BAER, Y. (1985). *Historia de los judíos en la Corona de Aragón (siglos XIII i XIV)*. Saragossa: Diputación General de Aragón., BAER, Y. (1981). *Historia de los judíos en la España cristiana*. Madrid: Altalena.

⁵ Veg. ASSIS, Y. T. (1997). *The golden age of Aragonese Jewry: Community and society in the Crown of Aragon, 1213-1327*. Londres; Portland: The Littman Library of Jewish Civilization.

⁶ JEWISH STUDIES PROGRAM. *Yom Tov Assis*. <https://jewishstudies.ceu.edu/yom-tov-assis>. [consulta: 20/5/2021]

⁷ BARRIO, J. A. "Asunción Blasco y la historia de los judíos y conversos en Aragón durante la edad media", p. 77-79.

⁸ Veg. BLASCO, A. (1987). *Los judíos de Zaragoza en el siglo XIV*. Tesis doctoral, Saragossa, 10 vols., BLASCO, A. (1990). "Los judíos de Zaragoza: un modelo para la investigación", dins de *Jornades d'Història dels jueus a Catalunya*. Girona: Ajuntament de Girona, p. 175-221., MOTIS, M. A. (1990). *La expulsión de los judíos del Reino de Aragón*. Zaragoza: Diputación General de Aragón, Departamento de Educación y Cultura.,

tampoc la inestimable aportació del prolífic catedràtic David Romano, que va consagrar una vasta part del seu estudi als jueus a la Corona d'Aragó, tractant una gran varietat de temes, com la cultura i religió jueves, l'aportació dels jueus a la ciència, o la seva presència en el funcionariat i l'àmbit polític i cortesà⁹.

La tasca realitzada pel semitista Josep Maria Millàs Vallicrosa, molt centrat en la incidència de la cultura, la filosofia i la literatura jueves en la societat medieval, i per l'hebraïsta Francisco Cantera Burgos en relació a l'estudi del judaisme a la península ibèrica tampoc pot ser passada per alt a causa de la seva gran rellevància en el món acadèmic, ja que van ser aquests dos investigadors els que, juntament amb altres, van fundar el 1940, dins del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), l'Instituto Benito Arias Montano d'estudis hebraïcs, sefardites i del Pròxim Orient, dirigit fins el 1965 per Cantera Burgos, i la reconeguda revista d'aquesta institució, *Sefarad*, en què els més prestigiosos hebraïstes espanyols publiquen periòdicament els seus articles sobre temes de tot tipus relatius al judaisme¹⁰.

Altres autors més actuals i també imprescindibles per a l'estudi dels jueus pel que fa a Catalunya en concret són Sílvia Planas i Manuel Forcano, el treball dels quals ha estat molt important en la divulgació del passat jueu de la nostra regió, i especialment del de Girona en el cas de Sílvia Planas, la qual també ha realitzat una tasca gens menyspreable en la investigació de la història de les dones jueves. Ambdós autors s'han centrat en l'estudi de les diferents comunitats jueves repartides arreu del territori català, així com en diferents aspectes de la vida quotidiana d'aquest col·lectiu, i les seves obres han permès apropar aquesta faceta de la nostra Història al públic general¹¹.

MOTIS, M. A. (2010). "Perfiles socioeconómicos de la mujer judía en la Corona de Aragón en la Edad Media", dins de IZQUIERDO, R., MORENO, Y. *Hijas de Israel. Mujeres de Sefarad*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-la-Mancha, p. 179-236.

⁹ Veg. ROMANO, D. (1983). *Judíos al Servicio de Pedro el Grande de Aragón (1276-1285)*. Barcelona: CSIC.

¹⁰ REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA. José María Millàs Vallicrosa. <https://dbe.rah.es/biografias/12814/jose-maria-millas-vallicrosa>. [consulta: 20/5/2021], i REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA. Francisco Cantera Burgos. <https://dbe.rah.es/biografias/22691/francisco-cantera-burgos>. [consulta: 20/5/2021].

¹¹ Veg. PLANAS, S. (2001). *La Girona jueva, el call*. Girona: Ajuntament de Girona., PLANAS, S. (2001). *Filles de Sara*. Girona: CCG., FORCANO, M., PLANAS, S. (2009). *Història de la Catalunya jueva. Vida i mort de les comunitats jueves de la Catalunya medieval*. Barcelona: Àmbit., Forcano, M., HURTADO, V. (2019). *Atlas d'Història dels jueus de Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau; aquesta darrera obra repassa de forma minuciosa la presència jueva a Catalunya des de l'arribada dels primers jueus a la península fins al segle XXI, i documenta totes les comunitats i aljames jueves catalanes de què es té constància.

També és de gran valor per a la memòria històrica del judaisme català la feina realitzada per Jaume Riera Sans, especialitzat en llengües semítiques, que fou un dels fundadors de l'Associació d'Estudiosos del Judaisme Català (ADEJUC) el 1984, i el seu president entre 1985 i 1988. Aquesta associació, que tenia el propòsit de recuperar i divulgar el passat jueu català, fou la predecessora de l'actual Societat Catalana d'Estudis Hebraics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Riera, a més, també va tirar endavant el projecte de la revista *Calls*, activa entre 1986 i 1990, amb seu a Tàrrrega i gestionada per la Junta Directiva de l'ADEJUC, en què s'hi publicaven estudis i bibliografia relatius a tots els àmbits del judaisme de Catalunya.

En mencionar *Calls* també resulta imprescindible esmentar *Tamid*, la revista de la Societat Catalana d'Estudis Hebraics que, des de 1997, recopila anualment treballs dels membres d'aquesta societat, i també d'autors estrangers, tots ells investigadors especialitzats en diferents camps del judaisme català, de manera que aquestes publicacions aborden temàtiques molt diverses entre elles però amb un comú denominador, que és el judaisme català medieval.

No obstant, en el camp del judaisme també cal fer menció a autors que han treballat la comunitat jueva catalana des d'una perspectiva no tan general i molt més local; en realitat, no hi ha gairebé cap call o aljama de la Corona d'Aragó mínimament rellevants que no hagin estat estudiats amb més o menys profunditat. Un exemple és el del Barcelona i l'estudi realitzat per Anna Rich Abad¹², Gemma Escribà i Pilar Frago amb el call de Girona¹³, o Irene Llop i Imma Ollich en el cas de Vic¹⁴, entre molts d'altres que, per motius d'extensió, no esmentaré.

La bibliografia corresponent al judaisme català en època medieval, doncs, és molt rica i la recerca en aquest camp segueix estant molt activa, abordant l'estudi de la comunitat jueva des d'una perspectiva no només religiosa, sinó econòmica, política, cultural i social,

¹² Veg. RICH, A. (1999). *La comunitat jueva de Barcelona entre 1348 i 1391 a través de la documentació notarial*. Barcelona: Fundació Noguera., en què estudia a fons l'aljama barcelonina de la segona meitat del segle XIV a través dels protocols notariais cristians.

¹³ Veg. ESCRIBÀ, G., FRAGO, P. (1992). *Documents dels jueus de Girona 1124-1595*. Ajuntament de Girona., en què treballen tota la documentació relativa als jueus de Girona entre els segles XII i XIV disponible a l'Arxiu Històric de la Ciutat i l'Arxiu Diocesà de Girona.

¹⁴ Veg. LLOP, I. (2020). *Vides i veus del call. Orígens i consolidació de la comunitat jueva de Vic (1231-1315)*. Patronat d'Estudis Osonencs.

i que té per objectiu la integració d'aquest col·lectiu en la Història de Catalunya, de la qual sempre n'ha estat apartat, tot i la important empremta que va deixar-hi.

En relació a l'aljama i el call de Tàrrega, als quals està dedicat aquest treball, ja en època medieval les fonts, tant jueves com cristianes (els documents de la Cancelleria real), van fer referència a l'avalot que va tenir-hi lloc l'estiu de 1348, de tanta rellevància que va tenir. Un exemple és el de l'obra *La Vall d'ombres (Emeq refaim)*, escrita per Khaiim Galipapa, un rabí pamplonès de finals del segle XIV¹⁵, en què explicava l'avalot antisemita de Tàrrega. L'obra de Galipapa no ha arribat fins als nostres dies, però va quedar-ne constància gràcies a un autor del segle XVI, Iossef ha-Kohen, que en el seu llibre *La Vall de llàgrimes (Emeq ha-Bakha)* va referir-se a aquell esdeveniment prenent com a punt de partida la crònica de Galipapa¹⁶.

Actualment, però, l'autor per qui l'aljama targarina ha estat més extensament estudiada és Josep Xavier Muntané, que n'és el principal expert: la formació de l'aljama entre els segles XIII i XIV i el rol que van ostentar els jueus en la consolidació de Tàrrega en tant que vila-mercat; els hàbits, creences i activitats dels membres de l'aljama; la localització, estructura i disposició del call en la vila, així com les seves principals institucions i serveis; l'avalot que s'hi va produir l'estiu de 1348, les causes que el van impulsar i les conseqüències que se'n van derivar, entre d'altres aspectes, han estat objecte d'estudi d'aquest autor, que també ha elaborat el regest del fons documental de la ciutat relatiu a la seva aljama¹⁷.

La tasca dels arqueòlegs Anna Colet Marcé i Oriol Saula també ha resultat imprescindible en l'estudi del call i la vida dels seus habitants: gràcies a les excavacions arqueològiques que ells i el seu equip han dut a terme en determinades zones del call i, a partir de 2007, en la necròpolis jueva de les Roquetes, situada fora del nucli antic de la ciutat, al turó del Maset, s'ha pogut conèixer nova informació relativa a l'aljama targarina i a les circumstàncies en què va transcórrer l'avalot de 1348.

¹⁵ JEWISH VIRTUAL LIBRARY. *Pamplona*. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/pamplona>. [consulta: 10/5/2021].

¹⁶ MUNTANÉ, J. X. "L'assalt al call de Tàrrega a les fonts documentals", p. 143.

¹⁷ Veg. MUNTANÉ, J. X. (2006). *Fonts per a l'estudi de l'aljama jueva de Tàrrega. Documents i regesta*. PPU., MUNTANÉ, J. X. (2014). *Llibre de Bans de Tàrrega: segle XIV*. Tàrrega: Arxiu Comarcal de l'Urgell.

La figura de Moixé Natan és un dels altres elements profundament estudiats de l'aljama targarina. Aquest poeta i prestador va tenir un rol de gran envergadura dins de la comunitat jueva catalana i en la cort reial, essent considerat un dels personatges més influents de la Catalunya del segle XIV. Tant la seva figura com la seva obra literària han estat estudiades per Muntané, però també per autors com Jaume Riera, Teresa Alsina i el cèlebre hebraïsta Eduard Feliu¹⁸.

El call i l'aljama de Tàrrega, per tant, han estat estudiats en profunditat per un seguit d'autors, destacant Muntané, el treball dels quals és divulgat des del Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrega, que disposa d'una exposició permanent sobre el call i l'avalot de 1348¹⁹. També és aquesta institució la que publica anualment, des de 1989, la miscel·lània *Urtx*, en què Muntané i altres autors hi han publicat nombrosos articles referents al call de Tàrrega (els especifico en la bibliografia final), i que representa una eina fonamental pel que fa a la divulgació de l'herència jueva targarina i tots els aspectes històrics i arqueològics de la ciutat i de la comarca.

3. Context Històric

El call de Tàrrega va estar actiu durant un període força llarg de temps, que comprèn des de finals del segle XIII fins a finals del XV; precisament en el segle XIII i part del XIV, Catalunya estava vivint la seva etapa de més esplendor política: al segle XIII Jaume I fou el primer en iniciar el procés d'expansió de la Corona catalano-aragonesa pel mediterrani; a més, aquests anys també van conformar l'època daurada de l'economia i del comerç català, que no només s'estenia per tot el mediterrani i les penínsules ibèrica i itàlica, sinó que també ho feia per l'Europa continental i el litoral atlàntic nord.

¹⁸ Veg. MUNTANÉ, J. X. (2010). *Moixé Natan. Qüestions de vida*. PPU; Institut Mont Jüic., ALSINA, T. FELIU, E. (1985). "Mossé Natan, poeta hebreu de Tàrrega", dins de *Constitució de l'Associació d'Estudiosos del Judaisme Català a Tàrrega*, p. 11-48., RIERA, J. (1981). "Les obres catalanes de Mossé Natan (segle XIV)", dins de MASSOT, M. (coord.). *Miscel·lània Pere Bohigas/1*. Amsterdam; Barcelona, p. 95-105.

¹⁹ Exposició permanent *Tragèdia al call. Tàrrega 1348*; sobre l'avalot de Tàrrega de 1348 també veg. LÓPEZ, A. (1956). *Documentos acerca de la peste negra en los dominios de la Corona de Aragón*. Saragossa., LÓPEZ, A. (1959). "Una consecuencia de la peste negra en Cataluña: el pogrom de 1348", dins de *Sefarad*, núm. 19, p. 92-131.

Fou en aquest marc de bonança econòmica i política que també es va desenvolupar l'època de més esplendor econòmica, política i cultural pels jueus a Catalunya, especialment sota el regnat de Jaume I. El perquè de l'auge de la comunitat jueva en aquesta època rau en el fet que molts jueus es dedicaven al comerç i s'enriquien gràcies a aquesta activitat; a més, alguns d'ells tenien un alt nivell cultural i parlaven més d'una llengua, la qual cosa els garantia càrrecs en la cort reial o en l'administració. Però fou sobretot Jaume I, també conegut com *l'amic dels jueus*, qui va afavorir la situació de les comunitats jueves catalanes: com que les expedicions a València i Mallorca havien estat finançades en gran part pels jueus, el rei els ho va compensar amb la concessió d'abundants privilegis a les aljames, així com l'atorgament de càrrecs importants dins de l'àmbit reial a molts jueus. En realitat, aquesta política tan favorable envers aquesta minoria religiosa estava motivada pel propi benefici i interès del monarca, que en algunes ocasions fins i tot es va veure obligat a decretar mesures antisemites per pressió de l'Església, però tot i així sempre va procurar vetllar pel benestar de les comunitats jueves²⁰.

No obstant això, a partir del segle XIV Catalunya va iniciar un procés de decadència que s'estendria fins a finals del segle XV, i que és conegut com a crisi baix-medieval. Aquesta crisi va comportar una gran davallada demogràfica i econòmica, propiciada per males collites, canvis climàtics, plagues, terratrèmols, guerres o epidèmies com la pesta negra, que van causar estralls en la població. Tots aquests factors van acabar desencadenant l'esclat de la conflictivitat social, que acabaria repercutint catastròficament en els calls: els jueus van ser culpabilitzats de totes les desgràcies que estaven tenint lloc (cosa completament il·lògica, ja que ells en patien les conseqüències igual que la resta de la població), de manera que al llarg dels segles XIV i XV es van produir constants atacs als calls i a la comunitat jueva²¹.

Així doncs, i a diferència del segle anterior, que havia estat un període daurat pels jueus, al segle XIV, conegut com a "*Segle del Diable*", es va encetar una època de por i humiliació per a aquest col·lectiu, que va esdevenir víctima constant d'una societat, majoritàriament cristiana, frustrada per totes les adversitats que li queien al damunt:

²⁰ FORCANO, M., HURTADO, V. *Atlas d'Història dels jueus de Catalunya*, p. 38-39.

²¹ FORCANO, M., PLANAS, S. *Història de la Catalunya jueva*, p. 95-96.

els jueus van ser obligats a portar símbols distintius, se'ls ridiculitzava i se'ls acusava falsament de delictes escabrosos (veure Annex 1). A finals d'aquell segle lesaljames catalanes ja havien perdut la seva glòria d'antany, i es veien cada vegada més afectades pel creixent nombre de conversions a què molts jueus, temorosos de perdre la vida, es veien obligats, principalment després dels brutals avalots que van produir-se el 1391 contra diversos calls, i que tenien per objectiu la conversió d'aquesta comunitat i l'eliminació de tots aquells que volguessin seguir vivint en el judaisme²².

Amb l'inici del segle XV el declivi que experimentava el judaisme català va seguir accentuant-se: l'extinció del Casal de Barcelona i l'ascens al tron catalano-aragonès de la dinastia castellana dels Trastàmara, a principis d'aquell mateix segle, va ser un fet que va repercutir negativament en la comunitat jueva catalana, ja que el govern dels Trastàmars va agreujar la ja deficient situació dels jueus a Catalunya mitjançant la imposició de noves mesures discriminatòries contra aquesta minoria, com són les Ordinacions de Valladolid de 1412, una normativa coactiva destinada a dificultar la vida dels jueus²³.

A més, l'onada de conversions desencadenada arran dels fets de 1391 va seguir augmentant al llarg del segle XV, especialment després de la Disputa de Tortosa (1413-1414). Aquesta Disputa, convocada pel papa Benet XIII, va reunir representants del judaisme i del cristianisme de Catalunya i Aragó perquè, en teoria, defensessin els dogmes de les seves respectives religions, però la finalitat real era convèncer els jueus que la seva religió no era la correcta i que es convertissin. En efecte, el 1414, any en què estava tenint lloc aquesta disputa teològica, va ser conegut pels jueus com a "any de l'apostasia", a causa del gran nombre de conversions que van produir-se dins d'aquest col·lectiu²⁴. A les conseqüències d'aquesta Disputa cal afegir-hi la butlla que el mateix papa Benet XIII va emetre el 1415 i en què establia unes mesures antisemites molt restrictives que pràcticament deixaven els jueus sense mitjans per viure dignament²⁵.

²² *Ibíd*em, p. 100-103.

²³ FORCANO, M., HURTADO, V. *Atles d'Història dels jueus de Catalunya*, p. 154-155.

²⁴ FORCANO, M., PLANAS, S. *Història de la Catalunya jueva*, p. 211-212.

²⁵ FORCANO, M., HURTADO, V. *Atles d'Història dels jueus de Catalunya*, p. 154-155.

La voluntat d'eradicar el judaisme a la península ibèrica va acabar impulsant per part dels Reis Catòlics, i amb el vistiplau del papa Sixte I, la creació del Tribunal de la Inquisició, el 1478, amb l'objectiu de delatar els falsos conversos que judaïtzaven en secret. El 1484 Ferran d'Aragó va implantar aquest Tribunal als seus territoris, tot i l'allau de queixes que va rebre provinent tant de les Corts Catalanes com d'altres institucions del principat, que temien que l'actuació d'aquest nou òrgan perjudiqués encara més un col·lectiu ja molt desgastat, el dels conversos, i que tant de pes tenia en l'economia del territori²⁶. Certament, els conversos havien passat a adquirir un rol cada vegada més important en detriment dels jueus, ja que la gran persecució i discriminació que havien patit aquests últims al llarg del segle els havia convertit en un col·lectiu molt vulnerable i reduït, que ja no tenia la rellevància econòmica, social, cultural i científica de què havia gaudit en el passat, i, de fet, si seguien tenint interès per a la monarquia ja no era pel profit pecuniari que en pogués extreure, sinó per tenir un mínim de suport polític enfront de la noblesa²⁷. Aquesta progressiva degradació que la comunitat jueva catalana va experimentar des de finals del segle XIV i al llarg de tot el segle XV va culminar amb l'expulsió definitiva dels jueus de la península ibèrica el 1492, amb la promulgació de l'Edicte de Granada per part dels Reis Catòlics.

4. Els jueus a Catalunya

4.1. Els jueus i el judaisme

Per poder estudiar el call de Tàrrrega, els seus habitants i la relació amb la resta de la vila cal tenir molt clar què significava ser jueu en l'edat mitjana, de manera que crec necessari fer una breu introducció sobre aquest col·lectiu, la seva cultura i la seva religió. Anomenem jueus aquelles persones que professen el judaisme. El judaisme és una religió monoteïsta que es fonamenta en la Torà, la Llei, que està recopilada en els primers cinc llibres de la Bíblia i és la Llei que Déu, Jahvè, va transmetre a Moisès. El judaisme sosté que ells són el poble escollit per Déu per a l'Aliança, un pacte en què el

²⁶ *Ibídem*, p. 162.

²⁷ FORCANO, M., PLANAS, S. *Història de la Catalunya jueva*, p. 112-113.

poble d'Israel es comprometia a seguir la Llei i mantenir-s'hi fidel, i a canvi Déu els enviaria un Messies que els conduiria a la felicitat i els alliberaria del patiment²⁸.

El compliment d'aquesta Llei en el dia a dia implicava haver de viure d'una determinada forma: el dissabte, o sàbat, és el dia sagrat dels jueus; el seu calendari s'inicia durant el nostre mes de setembre i inclou tot un seguit de festivitats que commemoren la història del poble d'Israel; se circumciden els nens com a prova física de l'Aliança, i l'alimentació està regida per estrictes normes i únicament es poden consumir els aliments considerats *kosher*, és a dir, purs²⁹. Com que tots aquests factors diferenciaven el judaisme del cristianisme, en haver-hi sospites que els conversos judaïtzaven en secret, sovint s'observava si complien amb totes aquestes normes per poder-los desemascarar.

Tanmateix, el principal element que distingia el judaisme del cristianisme requeria en les creences teològiques: mentre que els cristians consideraven Jesucrist el Messies enviat per Déu, els jueus creien que el Messies encara havia d'arribar, i aquesta creença era el gran punt de discòrdia i d'hostilitat entre ambdues religions. A aquesta negació, per part del judaisme, que Jesucrist fos el veritable Messies, també s'hi afegia un altre assumpte de gravetat, i era que els jueus eren considerats el poble que va matar el fill de Déu, la qual cosa desencadenava moltes de les agressions dels cristians³⁰.

4.2. Els calls catalans

Entre els segles XIII i XIV el nombre de jueus que vivien a Catalunya s'estima, en el seu moment més àlgid, entre 10.000 i 12.000, equivalent a entre un 4% i 7% dels habitants de les localitats on residien, i hi havia presència jueva documentada en moltes poblacions catalanes³¹.

Si els jueus d'una localitat eren prou nombrosos s'agrupaven formant una *aljama*, una comunitat organitzada que disposava de Consell, sinagoga, tribunal rabínic, i servei hospitalari, funerari i ritual; en les localitats en què els jueus eren pocs no es constituïa cap aljama, i depenien dels serveis i institucions de la més propera³².

²⁸ VILLATORO, V. *Els jueus i Catalunya*, p. 23-24.

²⁹ *Ibidem*, p. 24-25.

³⁰ VILLATORO, V. *Del call a la sinagoga*, p. 20-21.

³¹ MASSONS, M. T. *Els catalans jueus*, p. 28.

³² FORCANO, M., HURTADO, V. *Atles d'Història dels jueus de Catalunya*, p. 62.

Les aljames i petites comunitats jueves d'una mateixa zona s'agrupaven entre elles, creant així una demarcació fiscal anomenada *col·lecta*, per recaptar els impostos i les taxes reials que s'imposaven a les comunitats jueves de la Corona d'Aragó. Cada *col·lecta* estava presidida per una *cap de col·lecta*, que s'encarregava de recaptar els diners de les aljames de la seva jurisdicció; també hi havien les *caps de subcol·lecta*, que eren les aljames que recaptaven per a la cap de *col·lecta* els diners dels jueus de les localitats veïnes³³. L'aljama de Tàrraga, que formava part de la *col·lecta* de Lleida, va comprar, al primer terç del segle XIV, privilegis que van reforçar la seva rellevància sobre la resta de comunitats jueves de les localitats circumdants, de manera que va esdevenir una cap de subcol·lecta³⁴.

És important remarcar que l'existència d'una aljama o la simple presència de jueus en una població no significava forçosament que hi existís un call, ja que l'aljama i el call són dos elements diferenciats: el terme *aljama* prové de l'àrab i significa *congregar-se*, mentre que la paraula *call*, provinent del llatí *callum*, significa *carrer*, i fa referència, tant a Catalunya com a les Illes Balears, a l'espai físic on viuen els jueus d'una població on els jueus de la qual estaven obligats a viure (al País Valencià el call rep el nom de *jueria*, i a la ciutat de Lleida, *cuirassa*³⁵). Així doncs, podia ser que en poblacions en què hi residissin jueus o fins i tot hi hagués una aljama constituïda no hi hagués call, i que jueus i cristians visquessin barrejats, encara que normalment, i per raons pràctiques, els jueus acostumaven a viure en un mateix espai, ja que la professió del judaisme implicava el seguiment d'una normativa estricta i era més fàcil per a ells aplegar-se en algun lloc que disposés de les diferents institucions i serveis que es requerien per a la pràctica de la seva religió; a més, amb el temps alguns calls també van arribar a disposar de portes o altres elements que n'impedien l'entrada o la sortida, ja fos per protegir els seus habitants contra els atacs dels cristians, o bé per discriminació i voluntat de mantenir els jueus aïllats³⁶. No fou, però, fins el III Concili Laterà, celebrat el 1179 a Roma, que es va decretar l'obligació dels jueus de viure en un espai apartat de la resta de població cristiana, de manera que en els segles següents van començar a sorgir calls en diverses

³³ FORCANO, M., HURTADO, V. *Atlas d'Història dels jueus de Catalunya*, p. 74-75.

³⁴ MUNTANÉ, J. X. "L'aljama de jueus de Tàrraga", p. 77-78.

³⁵ MASSONS, M. T. *Els catalans jueus*, p. 20-21.

³⁶ VILLATORO, V. *Del call a la sinagoga*, p. 30.

localitats catalanes, especialment en aquelles en què el nombre de jueus era elevat o hi havia aljames importants; tanmateix, van seguir havent-hi localitats en què, malgrat que la presència jueva fos nombrosa i fins i tot hi hagués aljames constituïdes, no s'hi van crear calls³⁷.

Els calls i aljames conformaven un nucli autònom en relació a la localitat en què es trobaven; de fet, eren com una ciutat dins de la ciutat, ja que les autoritats municipals no tenien cap jurisdicció en el call, només n'hi tenia el rei, i la comunitat jueva s'administrava ella mateixa; això era possible gràcies a les prerrogatives, els privilegis i els permisos reials de què disposaven i que els permetien auto-governar-se, disposar d'autoritats jueves, i regir-se per una normativa pròpia que havia de respectar tant la llei jueva com la de Catalunya³⁸.

4.3. Els jueus, propietat del rei:

Els jueus conformaven un col·lectiu molt diferenciat de la resta de població cristiana, i un dels aspectes que més els distingia era que pertanyien al rei, tal com si es tractessin d'un bé material.

El fet que els jueus fossin propietat exclusiva del monarca s'explica per un motiu molt concret, que és l'econòmic. És important tenir en compte que els reis necessitaven molts diners per poder sufragar totes les seves despeses, ja fossin per realitzar campanyes militars (recordem que Jaume I va comptar amb l'ajuda dels jueus per finançar les campanyes de València i Mallorca) o per mantenir l'estil de vida de la cort reial. Els jueus, doncs, representaven una important font de riqueses per a la Corona, i si recorria a ells, el seu "*cofre e tresor*", el rei podia evitar haver de demanar diners a la noblesa i a les Corts, que sovint li demanaven moltes exigències a canvi dels diners requerits³⁹.

La Corona obtenia aquests diners dels jueus a través de diverses vies, i una d'elles eren els préstecs que els demanava. Una altra via per obtenir diners eren els impostos que els calls estaven obligats a pagar regularment al rei, i que s'estipulaven en funció de la riquesa i del nombre de població del call en qüestió; a aquests impostos regulars que havien de pagar els calls també s'hi podien afegir impostos extraordinaris, en cas de

³⁷ FORCANO, M., HURTADO, V. *Atles d'Història dels jueus de Catalunya*, p. 65.

³⁸ *Ibidem*, p. 39.

³⁹ VILLATORO, V. *Del call a la sinagoga*, p. 50-52.

necessitat per part del monarca. Un altre mètode que tenia el rei per extreure riqueses d'aquesta minoria religiosa era oferint privilegis als calls, que aquests havien de comprar. Per cobrir aquestes constants demandes econòmiques per part del monarca, les aljames s'organitzaven per tal de reunir les sumes de diners convenients⁴⁰.

Ser propietat reial també beneficiava els jueus, ja que aquests gaudien de la protecció del monarca, un favor molt preuat pels jueus, essent aquests una minoria religiosa vivint enmig d'una gran majoria cristiana. Com que les comunitats jueves eren propietat del rei, la població s'ho pensava dues vegades abans d'atacar-les i haver de patir després les conseqüències per causar danys al patrimoni reial. En aquest sentit, els reis s'esforçaven en protegir les aljames dels avalots perpetrats per la resta de la població, si bé també és cert que si les protegien era essencialment per propi interès (l'econòmic), i que la vida dels jueus i el seu patiment era secundari⁴¹.

Un altre dels avantatges adquirits a canvi dels favors econòmics eren els privilegis, dels quals ja he parlat en l'apartat anterior i que, resumint, permetien als calls gaudir de plena autonomia dins dels municipis en què es trobaven, responent només a l'autoritat reial⁴².

La relació d'aquest col·lectiu amb el monarca també permetia que molts jueus assolissin importants càrrecs reials (metges, consellers, etc.) o públics i, fins que el 1283 es va prohibir als jueus treballar en el funcionariat públic, molts d'ells van ocupar càrrecs al costat del rei o de gran rellevància política i econòmica⁴³.

4.4. Els jueus, motor econòmic

La majoria de jueus acostumaven a viure en àrees urbanes perquè facilitava la vida en comunitat i, per consegüent, la pràctica del judaisme. El fet que la gran part dels jueus visquessin en ciutats contribuïa a què molts d'ells es dediquessin a professions estretament vinculades amb l'àmbit financer o amb el sector artesanal; en realitat, amb

⁴⁰ *Ibídem*.

⁴¹ *Ibídem*, p. 52-53.

⁴² *Ibídem*, p. 53-54.

⁴³ *Ibídem*, p. 55.

la seva activitat professional els jueus afavorien i reforçaven enormement l'economia de la Corona catalano-aragonesa, constituint un pilar essencial d'aquesta⁴⁴.

Evidentment, però, no tots els jueus eren rics ni es dedicaven a professions directament relacionades amb els diners, sinó que la majoria eren gent senzilla i, en moltes ocasions, pobra, que duia una vida similar a la dels cristians⁴⁵. Tanmateix, la rellevància o l'enriquiment d'alguns dels seus correligionaris era suficient per fer sorgir l'odi i els prejudicis i qualificar tot el col·lectiu jueu de ric i usurer.

5. El call de Tàrrega

5.1. El naixement del call de Tàrrega

La primera notícia de la presència jueva a Tàrrega data de finals del segle XIII⁴⁶. Comprendre les raons que van motivar l'establiment d'una minoria com la jueva en una vila d'aquestes característiques és crucial en el moment d'estudiar l'aljama targarina, i Muntané exposa clarament la relació entre aquest col·lectiu i la conjuntura econòmica de Tàrrega. En efecte, el caràcter mercantil que, gràcies a la seva ubicació privilegiada i a les concessions reials, va anar adquirint Tàrrega (que era una vila de reialenc⁴⁷), i el període de creixement i transformació, tan demogràfic com econòmic, que en va resultar, van ser sens dubte els principals factors que van propiciar la cada vegada més nombrosa presència de jueus en la vila, un col·lectiu que afavoria encara més el comerç i l'economia municipals⁴⁸.

Aquesta peça fonamental que constituïen els jueus, ja fossin oriüds o estrangers, dins de l'entramat econòmic de la vila es pot apreciar, tal com fa constar Muntané, en la documentació que s'ha conservat relativa als primers jueus que van habitar a Tàrrega: la majoria de documents en què es fa referència a aquesta minoria estan vinculats a

⁴⁴ FORCANO, M., PLANAS, S. *Història de la Catalunya jueva*, p. 87.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ MUNTANÉ, J. X. "L'aljama de jueus de Tàrrega", p. 77.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 81.

⁴⁸ MUNTANÉ, J. X. "Els jueus com a factor de consolidació de la vila", p. 55

l'àmbit econòmic; de fet, la documentació estudiada per Muntané també ens mostra com molts jueus hi apareixen en relació als càrrecs de prestador i de corredor públic⁴⁹.

També cal afegir que la presència de jueus amb un elevat poder adquisitiu va provocar un increment de la circulació de capital, i això va promoure les inversions i les transaccions comercials en el municipi. Els jueus, doncs, van contribuir considerablement al desenvolupament de l'activitat comercial de Tàrrega i al seu creixement en tant que ciutat⁵⁰.

5.2. Ubicació i estructuració del call

L'arribada de jueus a la vila de Tàrrega va augmentar a partir del segle XIV, i aquests van començar a agrupar-se en una zona específica de la vila. La localització del sector de la vila que habitaven els jueus és un aspecte prioritari en el moment d'estudiar una aljama, ja que no només permet situar aquest col·lectiu en un espai concret, sinó que també facilita la recerca en aquest espai d'elements materials relacionats amb el judaisme i que facin possible una anàlisi en profunditat de la comunitat en qüestió. En el cas de l'aljama targarina, Muntané ha delimitat amb gran precisió els espais que van conformar el call jueu. En un principi, en el segle XIII, l'espai que ocupava la comunitat jueva targarina se situava a prop de l'actual carrer de Sant Agustí, que és una zona força pròxima al riu Ondara. Aquesta ubicació va canviar a finals de la primera meitat del segle XIV, perquè la presència jueva havia augmentat molt a la vila i necessitaven més espai, però també perquè l'antiga àrea on es trobava la comunitat estava molt exposada a les riuades, que van danyar la primera sinagoga que hi va haver. El nou lloc escollit per la comunitat es trobava en una zona en aquell moment gens urbanitzada, que contenia horts i corrals, i que se situava en l'espai comprès pels actuals carrer Major, carrer del Migdia (que transcorre paral·lel al costat del riu), carrer de les Piques i carrer de la Font, els quals conformen avui en dia el nucli antic de la ciutat (veure Annex 2). L'establiment de la comunitat jueva en aquesta nova àrea va implicar-ne la urbanització i la construcció d'habitatges, comerços i altres institucions, com és el cas de la sinagoga⁵¹.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 56.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 55-56.

⁵¹ *Ibidem*, p. 58-59.

La presència de la comunitat jueva en aquest sector de la vila també ha estat corroborada per l'excavació arqueològica que es va iniciar, el 2007, en un antic pati de la part posterior de les actuals cases 7 i 9 del carrer de la Font (antic carrer de Santes Creus): en una sitja d'entre els segles XIII i XIV es va identificar, entre d'altres restes, un fragment de llàntia, una *hanukilla* en concret, que era un objecte jueu que s'emprava durant la Hanukkah. Aquesta troballa, juntament amb la minsa presència de restes porcines a la sitja i la cronologia d'aquesta, va confirmar que la casa a la qual havia pertangut (en època medieval, el pati on es va trobar la sitja podia haver pertangut a la part posterior d'una casa tant de carrer de la Font com del carrer de l'Estudi) havia estat habitada per jueus⁵². (Veure Annex 3).

Gràcies als documents conservats, Muntané va constatar que el call constituït en aquesta zona constava d'estructures que l'aïllaven de la resta de la vila, com les portes⁵³. Les indagacions de Muntané han permès situar un dels portals del call a l'espai que comunicava els actuals carrer Major i carrer de l'Estudi⁵⁴, i la presència d'un altre portal, anomenat *el portal dels jueus*, al mur que se situava a la part baixa de l'actual carrer de les Piques, el llavors carrer d'Arnau Farrer⁵⁵. Muntané també constata que en un document de 1350 el rei autoritzava una reconstrucció del call (enormement danyat en el pogrom de 1348) en què s'hi incloïa l'erecció de muralles i torres que rodegessin el call i que el separessin de la resta de la població⁵⁶. Tot i així, no s'ha de pensar en aquestes muralles i torres com si fossin grans estructures fortificades, sinó que normalment consistien en simples parets que tenien la funció de separar les zones d'habitatge entre jueus i cristians⁵⁷ i, de fet, devien servir poc per protegir els jueus, ja que els habitants del call, després de la seva reconstrucció, no se sentien més segurs⁵⁸.

⁵² COLET, A. "La intervenció arqueològica al carrer de la Font 7-9. Un abocament de materials del segle XIV a la zona del call de Tàrrega", p. 17-18.

⁵³ MUNTANÉ, J. X. "Les cases que solien ésser dels jueus. Una aproximació al call de Tàrrega a través dels llibres d'estimes", p. 108.

⁵⁴ MUNTANÉ, J. X. "L'assalt al call de Tàrrega a les fonts documentals", p. 147.

⁵⁵ MUNTANÉ, J. X. "Les cases que solien ésser dels jueus. Una aproximació al call de Tàrrega a través dels llibres d'estimes", p. 110.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 108-109.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 107, nota 8.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 109, nota 19.

Malgrat que la presència d'aquestes estructures pot donar la impressió que el call estava degudament aïllat de la resta de la vila, això no és del tot correcte, ja que s'han conservat queixes i multes del segle XV per comportaments incívics que palesen el veïnatge entre jueus i cristians en un mateix carrer, el d'Arnau Farrer. Aquesta convivència (no necessàriament harmoniosa) entre jueus i cristians en aquest carrer va existir al llarg de tot el segle XV, però per entendre-la cal matisar-ne alguns aspectes: en primer lloc, és important pensar que si aquesta convivència tenia lloc és segurament perquè el carrer d'Arnau Farrer no estava tan exposat com altres carrers del call, i per això el veïnatge entre jueus i cristians no devia cridar tant l'atenció com sí que ho hauria fet en altres parts de la vila; també s'ha de tenir present que a la banda esquerra d'aquest carrer hi desembocava la part del darrera de les cases del llavors anomenat carrer dels Jueus (l'actual carrer de l'Estudi), habitades totes elles per gent d'aquest col·lectiu, així que molt probablement aquesta banda del carrer d'Arnau Farrer devia estar tota habitada per jueus, mentre que en les cases de l'altra banda del carrer hi residien tant jueus com cristians⁵⁹. Així doncs, es donava el cas que, malgrat l'existència d'estructures de separació, en determinades parts del call la divisió entre jueus i cristians no estava del tot delimitada. (Veure Annex 4).

Per contra, la part baixa del carrer dels Jueus, que era un tram especialment estret, sí que conformava una separació entre jueus i cristians, ja que en una banda d'aquest tram del carrer hi havia totes les cases habitades per jueus, mentre que a l'altra banda hi desembocava la part del darrera de les cases del llavors carrer de Santes Creus (l'actual carrer de la Font), que estaven habitades sobretot per cristians, de manera que les pròpies característiques de la part baixa del carrer afavorien la divisió entre ambdues comunitats⁶⁰.

Aquest carrer dels Jueus, que constituïa l'autèntic call en el sentit més literal de la paraula, ja que la seva part baixa era la zona habitada exclusivament per jueus, rebia altres noms, tots ells en referència a aspectes del judaisme presents en el passatge: *carrer dels Jueus*, evidentment en referència a la gran part de gent que hi vivia, era el nom que rebia el carrer sencer; *carrer del Forn dels jueus* era com també se l'anomenava,

⁵⁹ *Ibidem*, p. 111-112.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 122.

per la presència d'un forn, en la part alta, un tram en què hi convivia jueus i cristians; *carrer de l'Escola dels jueus*, per la presència de la sinagoga, que també era l'espai d'estudi de la comunitat, era una altra forma d'anomenar aquest passatge en la seva part baixa (de fet, actualment és el *carrer de l'Estudi* en referència a aquest aspecte), i *carrer del Call* o *carrer que ix al mur*, ja que desembocava al mur que rodejava la vila, era el seu altre nom en aquesta mateixa part baixa, on els habitants eren tots jueus, a diferència de en la part alta⁶¹. (Veure Annex 5).

El call no era l'únic lloc de la vila on es podia trobar presència jueva, sinó que també se'n podia trobar en altres zones, i molt concorregudes pels cristians, com és el cas de la Plaça del Blat (l'actual Plaça Major), on alguns jueus hi tenien obradors, comerços i residències permanents; de fet, un document de 1468 estipula que els jueus i les seves famílies no poden quedar-se voltant per la plaça, on també hi ha cristians, però sí que poden mantenir-hi els seus comerços, i el 1478 també es prohibeix que els jueus tinguin residències fixes en la plaça (però hi continua sent permesa la possessió de comerços) i se'ls obliga a traslladar-se al call⁶².

5.3. Serveis del call

Totes les aljames oferien als seus membres un seguit de serveis que permetessin el seguiment de la normativa jueva; d'aquests serveis, la recerca d'investigadors com Muntané ha permès conèixer a Tàrraga la sinagoga, el cementiri i l'hospital.

La sinagoga

La sinagoga era un espai important, ja que a banda de ser el lloc de culte i reunió de la comunitat, també era un espai d'estudi i d'ensenyament. (Veure Annex 6).

En el cas de Tàrraga, es van construir dues sinagogues, però no de forma simultània, sinó que una d'elles fou construïda després de l'abandonament de la més antiga, una iniciativa que va encendre un gran debat tant en l'aljama com en el municipi. La primera sinagoga, construïda a inicis del segle XIV, estava situada en una zona compresa entre els actuals carrer de la Font i carrer de Sant Agustí (es desconeix el lloc exacte), just al

⁶¹ MUNTANÉ, J. X. "Localització i estructura del call jueu de Tàrraga", p. 90-92.

⁶² MUNTANÉ, J. X. "Les cases que solien ésser dels jueus. Una aproximació al call de Tàrraga a través dels llibres d'estimes", p. 110-111.

costat del riu Ondara, de manera que estava exposada a les riuades. El 1345, però, un grup de jueus de l'aljama van sol·licitar al monarca la construcció d'una nova sinagoga en el llavors carrer dels Jueus (l'actual carrer de l'Estudi), adduint que la primera sinagoga havia quedat malmesa per una riuada que havia tingut lloc l'any precedent⁶³.

No obstant, una minoria de jueus s'oposaven a aquesta reubicació de la sinagoga i afirmaven que la primera encara estava en condicions per fer-ne ús; de fet, aquesta minoria que defensava el manteniment de la primera sinagoga estava recolzada pel consell municipal, la qual cosa posava de manifest la voluntat d'aquest últim per impedir que el projecte de construcció d'un nou edifici religiós es posés en marxa. Tot i aquesta oposició, la construcció del nou edifici, es va acabar portant a terme, ja que el 1347 l'aljama va obtenir un permís reial per construir una nova sinagoga en el carrer dels Jueus, abandonant definitivament la primera⁶⁴. La nova sinagoga fou construïda a la part baixa del carrer dels Jueus, en la zona que actualment correspon a la Plaça de la Palla⁶⁵.

El cementiri

Un altre servei que havia d'oferir l'aljama era el funerari, i a Tàrrrega no només s'ha pogut documentar i localitzar el cementiri jueu, gràcies a la investigació de les fonts documentals realitzada per Muntané, sinó que la recerca arqueològica que hi ha dut a terme l'equip d'Anna Colet ha permès treure a la llum informació de gran valor per a l'estudi de la comunitat jueva de la vila i de l'avalot que va tenir-hi lloc el 1348.

En base a l'estudi realitzat per Muntané, la primera constància documental del cementiri de l'aljama targarina, el qual ha esdevingut a dia d'avui el jaciment arqueològic de les Roquetes, és de 1306, quan el bisbe de Vic autoritza l'aljama a disposar d'un cementiri dins del terme municipal de Tàrrrega. A partir d'aquesta data existeixen més documents que ajuden a concretar la ubicació d'aquest cementiri, com els que es recullen en els llibres d'estimes, i gràcies a l'anàlisi del registre dels béns immobles que limiten amb el fossar dels jueus, Muntané ha pogut identificar amb precisió l'emplaçament d'aquest cementiri⁶⁶. A més, des que la recerca arqueològica es va iniciar el 2007 s'ha excavat una

⁶³ MUNTANÉ, J. X. "Localització i estructura del call jueu de Tàrrrega", p. 88-89.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ MUNTANÉ, J. X. "Les cases que solien ésser dels jueus. Una aproximació al call de Tàrrrega a través dels llibres d'estimes", p. 121.

⁶⁶ MUNTANÉ, J. X. "Identificació del fossar dels jueus a través de la documentació", p. 131-132.

gran part de la necròpolis, i gràcies a les restes materials que s'hi han trobat s'ha pogut confirmar que es tracta del lloc on la comunitat jueva enterrava els seus membres, i que els documents ja assenyalaven com a fossar dels jueus.

Aquest espai destinat a la necròpolis se situava fora de les muralles de la vila, al sud d'aquesta i en l'extrem llevantí del turó conegut actualment com el turó del Maset; aquesta ubicació no era molt llunyana del call, ja que ambdós espais estaven separats amb prou feines per un quilòmetre⁶⁷. (Veure Annex 7)

Les restes arqueològiques que van permetre confirmar el caràcter judaic d'aquesta necròpolis van ser dos anells amb inscripcions hebrees, encara que també van identificar-se elements característics del ritual funerari jueu o, com a mínim, presents en aquest, que van corroborar que es tractava d'un cementiri jueu: restes de filaments i teixits litúrgics judaics emprats en enterraments, ornaments pel al cap i els cabells dels individus femenins, claus i restes de fusta de taüts i de baiards, o agulles emprades per subjectar les mortalles amb què s'emboïcaven els difunts; pel que fa a les làpides, no se n'ha trobat cap rastre, la qual cosa fa pensar que hi devia haver algun altre tipus de senyalització per a les tombes⁶⁸.

En efecte, el ritual funerari jueu es caracteritza per l'acatament d'un seguit de normes, com són l'enterrament individual dels cossos, disposant-los estirats de manera que el cap del difunt apunti cap a l'oest i els peus a l'est per tal de guiar millor el difunt vers l'altre món⁶⁹, o l'oposició a inhumar els finats amb objectes de valor, motiu pel qual no és freqüent trobar ornaments com els anells abans esmentats⁷⁰.

A la necròpolis s'hi han trobat cent vuitanta-dues tombes individuals i sis fosses comunes, aquestes últimes relacionades amb l'avalot de 1348. L'estudi de l'antiguitat de les tombes individuals, en base a la tipologia, ha permès pressuposar una expansió del cementiri d'oest a est durant el temps en què hi va haver presència jueva a la vila. A més,

⁶⁷ *Ibidem*, p. 134.

⁶⁸ COLET, A., RUIZ, J. "El fossar dels jueus de Tàrraga i el ritual funerari jueu", p. 136-140.

⁶⁹ COLET, A., RUIZ, J., SUBIRÀ, E. "Les fosses comunes: les evidències arqueològiques i paleoantropològiques de l'avalot de 1348", p. 166.

⁷⁰ COLET, A. "Creences i supersticions de la comunitat jueva a través dels seus objectes", p. 182.

el fet que a les Roquetes només hi hagi un únic nivell d'enterrament indica que la pressió demogràfica a l'aljama no devia ser molt elevada⁷¹.

L'hospital

Al call de Tàrrega s'hi ha documentat la presència d'un hospital destinat exclusivament als jueus de l'aljama. Encara que es desconeix la data en què fou creat, gràcies als registres de béns immobles Muntané ha pogut situar la seva ubicació a prop de la sinagoga nova que es va construir a mitjans del segle XIV⁷².

5.4. Serveis de la vila: el proveïment de queviures de l'aljama

Contràriament a la sinagoga o el cementiri, els establiments comercials on poder comprar menjar *kosher* no sempre eren un servei present en les aljames, com la de Tàrrega, de manera que els jueus es veien obligats a proveir-se de queviures en establiments fora del call i regits per cristians. Tenint això en compte, considero necessari dedicar un apartat del treball a conèixer com i on adquirien els jueus targarins els aliments, ja que haver de comprar als cristians sovint dificultava als jueus l'adquisició de productes que respectessin la seva normativa o que simplement tinguessin una mínima qualitat.

La cocció del pa es realitzava al forn; el forn de pa que s'ha documentat a Tàrrega era, en realitat, un forn públic tant pels jueus com pels cristians i, de fet, segons les indagacions de Muntané, no només els forners eren cristians, sinó que eren les autoritats municipals, i no les de l'aljama, les que s'encarregaven d'assegurar i supervisar el bon funcionament d'aquest establiment. Així doncs, no era un forn propi de l'aljama, però pel fet de situar-se en la part alta del carrer dels Jueus, un tram en què hi habitaven tant gent d'aquest col·lectiu com cristians, va passar a ser conegut com a *forn dels jueus*, simplement per motius d'emplaçament⁷³.

En relació a la carn, el bestiar (essencialment ovelles i vaques) era un dels productes que l'aljama targarina, en no disposar de carnisseria pròpia ni en dedicar-se cap dels seus membres a la seva cria, havia d'adquirir viu en establiments fora del call on també hi

⁷¹ COLET, A., RUIZ, J. "El fossar dels jueus de Tàrrega i el ritual funerari jueu", p. 140-141.

⁷² MUNTANÉ, J. X. "Metges jueus contractats pel govern municipal de Tàrrega durant els segles XIV i XV", p. 137.

⁷³ MUNTANÉ, J. X. "L'alimentació a l'aljama medieval de Tàrrega", p. 108-109.

anaven cristians, cosa que de vegades desencadenava conflictes entre ambdues comunitats per culpa de la manca de tolerància. Per tal d'assegurar que la carn que consumien els jueus fos *kosher*, era necessari realitzar un sacrifici ritual dels animals destinats a la ingesta. En cas que es descobrís algun defecte en l'animal després del sacrifici, la seva carn era declarada *terefà*, és a dir, no apta per al consum de l'aljama, i se n'havia de tornar a sacrificar un altre. Per tal de no desaprofitar la carn que els jueus havien declarat *terefà*, aquesta era venuda als cristians, i això era considerat una mesura infame i aberrant segons les autoritats cristianes, ja que d'aquesta manera no només s'estava permetent que els seus fidels consumissin una carn que havia estat manipulada pels jueus (la qual cosa ja era inacceptable), sinó que era una carn que havia estat rebutjada per aquests, cosa que generava en els cristians una sensació d'inferioritat envers els jueus, i per aquest motiu les autoritats targarines van intentar establir mesures (com limitar la quantitat d'animals sacrificats), encara que perjudiquessin els jueus, per intentar evitar que els cristians ingerissin aquesta carn⁷⁴.

Quant a la ingesta de les aus i la fruita, aquests productes només podien ser venuts a la Plaça del Blat (l'actual Plaça Major), la qual cosa dóna a entendre que al call no es podien comerciar legalment ni disposava d'establiments que s'hi dediquessin⁷⁵.

En relació al peix, en els documents estudiats per Muntané s'hi troben decrets que prohibeixen als jueus tocar el peix (i altres aliments com la fruita i el pa) amb les mans, la qual cosa permet deduir que, igual que la carnisseria, al call no hi havia cap peixateria, ja que si els jueus no tenien permès tocar el peix, significa que havien d'anar per força a comprar-lo en establiments concorreguts també per cristians⁷⁶.

Muntané també suggereix l'existència d'un molí d'oli molt a prop del call, tocant a la sinagoga nova i al qual, per tant, s'hi havia d'accedir a través del carrer dels Jueus; així doncs, encara que es desconeix si el seu propietari era algú de l'aljama, està clar que els seus habitants no havien de sortir del call per proveir-se d'oli⁷⁷.

⁷⁴ *Ibíd*em, p. 111-113.

⁷⁵ *Ibíd*em, p. 120.

⁷⁶ *Ibíd*em, p. 118-119.

⁷⁷ *Ibíd*em, p. 120.

5.5. Jueus i cristians: la relació entre l'aljama i la vila

Malgrat l'autonomia de les aljames respecte la pròpia localitat, existia forçosament una relació entre el call i el seu municipi per tal de resoldre els assumptes necessaris que implicaven la participació d'ambdues parts, com ara les qüestions econòmiques o urbanístiques. En el cas de Tàrraga, la relació que mantenien les autoritats municipals i l'aljama ha estat ben estudiada per Muntané i García Biosca, i era un vincle que, tal com s'observarà a continuació, prenia caires diferents al llarg del temps, depenent del context en el qual s'inserís.

Evidentment, la presència en una localitat d'una minoria religiosa com la jueva generava el rebuig i el menyspreu per part de la majoria cristiana, un rebuig i un menyspreu que manifestaven sovint amb atacs verbals i físics als jueus. Un exemple d'això són les ofensives a les quals es veia sotmès aquest col·lectiu durant Setmana Santa (per raons òbviament relacionades amb la mort de Jesucrist), ja que en aquestes dates era freqüent que els calls i els seus habitants fossin apedregats. Altres mostres d'hostilitat contra els jueus eren els obstacles per construir sinagogues, la profanació dels seus cementiris o fins i tot els sermons religiosos, molt habituals al llarg del segle XIV. En efecte, i en relació a aquest últim aspecte, està documentat que, el 6 de febrer de 1344, Pere III, que estava de pas a Tàrraga, va concedir permís a un cert mestre Romeu de Pal per tal que aquest pogués entaular un debat teològic amb els jueus de la vila⁷⁸.

No obstant, unes de les mostres més rellevants de discriminació que va experimentar l'aljama de Tàrraga fou el decret que establia que la carn *kosher* consumida pels jueus, disposada a les carnisseries en taules separades de la carn dels cristians per tal de poder-les distingir, havia de ser venuda a un diner menys per lliura que la vianda destinada als cristians, la qual cosa representava un gran greuge pels membres de l'aljama, ja que, en vendre's la carn *kosher* més barata que la dels cristians, aquests últims compraven la dels jueus i aquests es quedaven sense existències; aquesta desfavorable situació en què es trobaven els jueus va impulsar el rei a abolir aquest decret, conscient que se'ls estava literalment privant d'aliment⁷⁹. En aquesta mateixa línia, les autoritats civils targarines també van estipular que, tant per evitar la matança d'una quantitat excessiva d'animals

⁷⁸ MUNTANÉ, J. X. "La pressió ideològica i normativa contra els jueus targarins", p. 124.

⁷⁹ MUNTANÉ, J. X. "L'alimentació a l'aljama medieval de Tàrraga", p. 114-115.

com per evitar que la carn que hagués estat manipulada pels jueus fos consumida pels cristians, l'aljama només podria sacrificar un sol animal al dia, encara que sortís *terefà*, la qual cosa amenaçava l'aprovisionament de la comunitat⁸⁰; també van decretar que els jueus no poguessin anar al mercat fins passat el migdia, de manera que els productes de millor qualitat ja haurien estat adquirits pels cristians⁸¹, i encara una altra mesura discriminatòria fou la prohibició pels jueus (juntament amb els alcavots i les prostitutes) de tocar amb les mans el peix, la fruita i el pa de les parades del mercat, la qual cosa impedia moltes vegades que aquests poguessin comprar el producte que volien, i que s'haguessin de conformar amb el que els volia endegar el venedor. Aquesta disposició que els prohibia tocar els aliments es va decretar més d'una vegada al llarg de la dècada de 1340, especialment per fer pressió sobre els jueus arran de conflictes que van enfrontar les autoritats municipals i l'aljama, com ara la petició per a la construcció d'una nova sinagoga que substituís la vella, o bé quan el consell municipal es veia obligat a negociar amb els prestadors jueus l'ajornament dels deutes a pagar⁸².

Aquestes mesures imposades per les autoritats de la vila, que representaven una forma molt visible de discriminació i humiliació d'aquests col·lectius, estaven impulsades pel temor que els jueus i els altres grups esmentats contaminessin el menjar si el tocaven⁸³.

Malgrat aquesta voluntat de segregació i perjudici que les autoritats municipals targarines demostraven envers els jueus, aquesta actitud no sempre va ser així i, de fet, van tenir lloc episodis en què la comunitat jueva i les autoritats de Tàrraga van arribar a establir un vincle cordial per la necessitat que exigien les circumstàncies (i que considero necessari explicar per la seva excepcionalitat), com quan el govern targarí es va veure obligat a contractar els serveis mèdics de jueus que, durant la segona meitat del segle XIV i al llarg de gairebé tot el segle XV, van instal·lar-se al call de la vila per petició de les pròpies autoritats⁸⁴.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 113-114.

⁸¹ *Ibidem*, p. 117.

⁸² MUNTANÉ, J. X. "La pressió ideològica i normativa contra els jueus targarins", p. 126-127.

⁸³ MUNTANÉ, J. X. "El perquè de l'assalt al call de Tàrraga", p. 197.

⁸⁴ MUNTANÉ, J. X. "Metges jueus contractats pel govern municipal de Tàrraga durant els segles XIV i XV", p. 136.

Un altre d'aquests moments va tenir lloc el 1330, quan tots els habitants de Tàrraga sense cap mena de distinció cultural, social o econòmica, és a dir, tant jueus com cristians, van atacar els de Vilagrassa (a escassos quilòmetres de distància) provocant ferits i fins i tot morts. L'historiador García Biosca especula que aquest enfrontament entre les dues localitats va ser provocat probablement pel xoc dels interessos econòmics derivat dels mercats setmanals que se celebraven en ambdues poblacions. La participació de jueus en aquest atac, doncs, i segons García Biosca, s'explica segurament a causa de la voluntat de defensar l'activitat comercial de Tàrraga, ja que els jueus, en constituir una part essencial de l'activitat econòmica targarina, quedaven inevitablement damnificats per la competència de la vila veïna. Aquest fet va demostrar que, en cas de necessitat, tant jueus com cristians eren capaços de deixar les seves diferències de banda per enfrontar-se plegats a una amenaça comuna⁸⁵.

Un altre episodi, estudiat per Muntané, en què es pot apreciar el tracte amistós que van arribar a mantenir l'aljama targarina i el consell municipal és en el marc de la guerra civil catalana (1462-1472), que va enfrontar la Generalitat amb Joan II. En realitat, a partir de 1391 i fins el 1460, període durant el qual Tàrraga va deixar de formar part del patrimoni reial i va esdevenir vassalla de Barcelona, Muntané afirma que es va començar a apreciar una clara millora de la relació entre l'aljama i les autoritats de la vila, i que queden paleses amb l'actuació d'ambdues institucions durant la guerra⁸⁶.

Primer de tot, cal tenir en compte que, abans del 29 de juliol de 1462, data en què Joan II va ocupar la vila i la va forçar a recolzar la seva causa, Tàrraga havia fet costat al bàndol de la Generalitat, i durant tot aquell temps en què s'havia oposat al rei, per raons evidents, la relació entre l'aljama targarina i el monarca va trencar-se, i no es va tornar a reprendre fins l'esmentat 29 de juliol de 1462⁸⁷. Durant tot aquest temps en què Tàrraga va lluitar al bàndol de la Generalitat, a més, els jueus rics de l'aljama van contribuir en gran mesura a la defensa de la vila: van finançar la construcció i el reforçament d'estructures defensives per al municipi, l'avituallament de la població, i, fins i tot després de l'arribada dels soldats enviats per la Generalitat, van participar

⁸⁵ GARCÍA, J. E. "Violència i inestabilitat social", p. 108-109.

⁸⁶ MUNTANÉ, J. X. "L'aljama de jueus de Tàrraga", p. 81.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 82.

activament en la defensa de Tàrraga, fent per exemple de vigilants; tanmateix, els documents també posen de manifest la discriminació que, malgrat tota l'ajuda que dispensaven, els jueus van patir per part dels soldats de la Generalitat⁸⁸.

Quan a partir del 29 de juliol d'aquell any Tàrraga va ser ocupada per Joan II, es va desencadenar la represa de la relació entre el rei i l'aljama, però, de forma paral·lela, també va generar un altre fet rellevant: com que el rei estava absorbit per la guerra i no podia dedicar-se a les peticions dels calls catalans, el Consell de Tàrraga va esdevenir per a l'aljama targarina una institució en qui poder confiar i trobar-hi suport, un fet absolutament excepcional⁸⁹.

En efecte, el call i el consell municipal van decidir ajudar-se mútuament per fer front a les adverses circumstàncies en què es trobaven: manca d'aliments, obligació d'allotjar els soldats del rei... De fet, les tropes reials abusaven constantment de la població que els acollia, especialment dels jueus, a qui no paraven d'exigir diners; davant d'aquesta situació d'abusos, el consell municipal va enviar una carta al monarca en què es queixava del comportament dels soldats, que extorsionava els jueus i empitjoraven així encara més la seva situació. Al final, les condicions de la població targarina van esdevenir tan inaguantables que algunes famílies, inclosos jueus, van optar per abandonar la vila⁹⁰.

El que destaca més d'aquest període de guerra, no obstant, és la col·laboració, franca i conciliadora, entre el consell municipal i l'aljama: la documentació estudiada per García Biosca i per Muntané mostra de manera inequívoca que les autoritats municipals estaven sincerament agraïdes a la comunitat jueva de la vila per haver cooperat com va poder en la millora de la situació de tots els seus habitants, i, per correspondre-hi, el consell va esforçar-se de valent en defensar els habitants de l'aljama de les diferents amenaces que planaven sobre seu en aquell període⁹¹, una situació que contrasta enormement amb la d'altres èpoques en què la segregació i la intolerància estaven a l'ordre del dia.

⁸⁸ *Ibídem*, p. 83-84.

⁸⁹ *Ibídem*, p. 82.

⁹⁰ *Ibídem*, p. 83-84.

⁹¹ *Ibídem*, p. 85.

5.6. Moixé Natan

En parlar de la comunitat jueva targarina resulta inevitable fer referència a Moixé Natan, un prestador, home de negocis, filòsof i poeta de l'aljama de Tàrrega, i un personatge àmpliament conegut tant en el món cristià com jueu de l'època: tant ell com la seva obra literària i les diverses activitats que va realitzar al llarg de la seva vida constitueix un dels aspectes més estudiats del call targarí, principalment per Muntané.

De la faceta literària i erudita de Moixé Natan és important destacar que va ser un dels pocs jueus del segle XIV que, a banda de l'hebreu, va emprar també el català (la seva llengua en el dia a dia) com a llengua d'escriptura, encara que cap de les seves obres originals redactades en aquesta última s'ha conservat i només se sap de la seva existència per referències d'altres autors⁹². La producció literària de Natan s'inseria dins del gènere didàctico-moral i religiós: va compondre càntics litúrgics pels rituals jueus (del quals alguns encara es reciten avui en dia) i també recopilava i escrivia sobre proverbis i passatges dels textos sagrats. Tanmateix, la seva obra més remarcable és *Qüestions de vida*, un recull de proverbis escrit en hebreu⁹³.

A banda de poeta, però, Natan també fou un home dedicat als diners. Tant ell com el seu germà Xelomó Natan exercien de prestadors, cosa que els va permetre reunir una gran fortuna i adquirir prestigi arreu del territori: van tenir per clients la monarquia catalano-aragonesa, diferents viles catalanes com la mateixa Tàrrega, i, en el cas de Moixé Natan, l'orde militar de l'Hospital. La riquesa de Xelomó i Moixé Natan els permetia comprar privilegis a la Corona, com l'exempció de dur el distintiu dels jueus a la roba, o el dret a no concedir ajornaments als seus deutors. De fet, abans de l'avalot de 1348, Moixé Natan havia estat un dels jueus més rics de la Catalunya del moment, i ell era el principal tributari de l'aljama de Tàrrega: la majoria dels diners que aquesta entregava a la Corona provenien de la seva butxaca⁹⁴. L'avalot, però, va deixar-lo arruïnat i, tot i la recuperació dels anys posteriors, la seva situació econòmica mai va arribar a refer-se del tot⁹⁵.

⁹² MOIXÉ NATAN. *Qüestions de vida*, p. 60-61.

⁹³ *Ibidem*, p. 59.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 15-19.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 48-49.

Malgrat les vicissituds financeres arran dels fets de 1348, Moixé Natan va seguir gaudint de prestigi entre les altres esferes de la Catalunya medieval, i prova d'això és que va ser un dels artífex i signataris dels acords de Barcelona de 1354, en què els representants de les aljames de Catalunya, València i Mallorca van reunir-se per elaborar una legislació que defensés els interessos i millorés les condicions de la comunitat jueva d'aquests territoris⁹⁶; també formava part del govern de l'aljama (com molts membres de la seva família) i havia actuat de valedor i compromissari per als jueus de Tàrraga i altres viles properes⁹⁷, demostrant l'elevada reputació que va arribar a ostentar i la gran rellevància assolida en els àmbits econòmic, cultural i polític catalans del segle XIV.

5.7. Avalot de 1348

El juliol de 1348 els habitants de Tàrraga, coincidint amb l'epidèmia de pesta negra que assolava el territori, van perpetrar un assalt al call de la vila, matant despietadament tots els jueus amb qui es creuaven i generant centenars de morts. L'arribada de la pesta a Tàrraga va contribuir a aquell avalot, fent que la gent arribés al límit i busqués un responsable a qui fer pagar les culpes; la malaltia, però, no va ser el motor exclusiu d'aquella matança, sinó que existien diferents factors pels quals la població covava un odi i un menyspreu profunds envers els jueus, i l'arribada de la pesta només fou l'espurna que va fer esclatar el conflicte. Muntané i García Biosca han estudiat les principals causes que van desencadenar aquell avalot.

5.7.1. Causes

Religioses

Al segle XIV l'existència de la població girava entorn de la religió, que regia tots i cadascun dels aspectes de la vida quotidiana de la gent. En el cas de Catalunya, la religió majoritària era el catolicisme, però la coexistència amb altres col·lectius religiosos minoritaris com el jueu o el musulmà provocava moltes vegades conflictes fruit de la intolerància, especialment en períodes de crisi com fou l'arribada de la pesta negra. En realitat, molta gent considerava que epidèmies com aquella eren una conseqüència directa dels pecats atribuïts històricament als jueus, i creien erròniament que si

⁹⁶ *Ibídem*, p. 36.

⁹⁷ *Ibídem*, p. 15.

s'eliminava aquests últims posarien fi als càstigs que creien que Déu els enviava, així que, malgrat els esforços de les autoritats civils i eclesiàstiques per intentar convèncer els cristians que les tragèdies que estaven tenint lloc eren un càstig pels pecats comesos per tothom, i no exclusivament pels jueus, aquests últims van esdevenir les principals víctimes dels atacs. La intolerància religiosa, doncs, va ser un dels factors a tenir en compte en l'avalot de 1348⁹⁸.

Socials

Els prejudicis existents envers els jueus també van contribuir a convertir-los en víctimes dels cristians. Per començar, en diversos punts d'Europa es va acusar falsament els jueus d'enverinar els pous d'aigua i el menjar, accelerant així la propagació de la pesta, encara que en el cas de Tàrraga Muntané afirma que no es té constància d'acusacions d'aquest tipus; del que sí tenim constància, en base a la recerca de Muntané, és de les diferents prohibicions que van ser emeses a Tàrraga amb l'objectiu que els jueus no poguessin tocar el menjar de les parades del mercat, cosa que demostra la percepció que es tenia d'aquest col·lectiu en tant que persones brutes i reprovables, i la consegüent voluntat de segregar-les⁹⁹.

Econòmiques

La desfavorable situació econòmica que hi havia a Tàrraga i a la resta de Catalunya en el moment de l'avalot va ser un altre factor decisiu en el desenvolupament dels fets. Ja des de la dècada dels vint del segle XIV la vila arrossegava problemes econòmics greus deguts a totes les despeses que havia de cobrir: el manteniment del sistema municipal i, especialment, el pagament dels impostos i sumes de diners que exigia el rei, que van incrementar-se molt durant la primera meitat d'aquell segle a causa de les nombroses guerres i campanyes militars en què va estar involucrada la Corona. Per tal de poder satisfer totes aquestes despeses les autoritats municipals van haver d'endeutar-se, i sovint ho van fer recorrent a prestadors de l'aljama¹⁰⁰.

⁹⁸ MUNTANÉ, J. X. "El perquè de l'assalt al call de Tàrraga", p. 193-195.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 196-197.

¹⁰⁰ GARCÍA, J. E. "Els efectes del crèdit i la fiscalitat", p. 111-112.

A la dècada dels quaranta d'aquell segle, però, la situació econòmica era tan adversa que ja ni tan sols es podia recórrer a l'endeutament. En aquell context, les autoritats de la vila van demanar l'exempció de certs impostos reials i també van intentar anul·lar els préstecs contrets amb els jueus de l'aljama; no obstant, aquest últim aspecte va generar molta tensió, ja que els prestadors jueus seguien exigint els diners en el termini acordat, així que les autoritats municipals es van veure empeses a exercir pressió sobre aquells mitjançant l'establiment de mesures discriminatòries contra els habitants de l'aljama (com la prohibició de tocar el menjar del mercat o els obstacles per construir una nova sinagoga) i la difamació dels prestadors, com els germans Moixé i Xelomó Natan, per tal que cedissin i anul·lessin els préstecs. De fet, la crispació entre l'aljama i les autoritats municipals, incapaces de fer front al deute, va arribar a tal punt que el rei va ajornar temporalment la devolució dels diners prestats, obligant les dues parts a arribar a un acord i permetent al municipi guanyar temps per poder recaptar els diners necessaris tant per pagar el deute als Natan com per satisfer les demandes econòmiques del rei. Per assolir aquest propòsit, tanmateix, es va incrementar encara més la pressió fiscal sobre la població, que ja es trobava al límit. No és estrany, doncs, que molts targarins veiessin els jueus de l'aljama amb mals ulls a causa del paper de prestadors que exercien alguns d'ells, com els Natan, i que per això un dels objectius evidents de l'avalot de 1348 fos el de destruir els documents que registraven els deutes econòmics contrets¹⁰¹.

Polítiques

És interessant destacar que els pogroms que van tenir lloc a la Corona d'Aragó en el període de la pesta negra transcorreguessin sobretot (encara que no exclusivament) al principat de Catalunya i als municipis que, com Tàrraga, formaven part del patrimoni reial, mentre que els calls dels regnes de València i Aragó i els d'altres viles que no eren de reialenc però on, evidentment, també hi confluïen els factors de l'epidèmia, l'economia desfavorable, i els prejudicis socials i religiosos, no van ser atacats o ho van ser menys que a Catalunya¹⁰². Aquest fet fa necessari plantejar-se els motius polítics que podien haver-hi darrera l'avalot de Tàrraga, i això és el que fa García Biosca.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 112-116.

¹⁰² GARCÍA, J. E. "Una massacre amb tons de revolta política?", p. 118.

Abans que res cal recordar que entre el 1347 i el 1348 va tenir lloc a la Corona d'Aragó la Guerra de la Unió, en què la noblesa i les viles dels regnes d'Aragó i València van agrupar-se formant la coalició de la Unió, i van aixecar-se contra Pere el Cerimoniós per tal de defensar els seus privilegis, que es veien amenaçats per les polítiques del monarca. Arran de la mort de l'infant Jaume d'Urgell va esclatar el conflicte al regne de València, on l'exèrcit dels unionistes va derrotar el del rei. Aquest últim va ser retingut a la capital d'aquell regne i va ser obligat a nomenar l'infant Ferran com a hereu de la Corona. Finalment, però, fou el bàndol del rei el que va erigir-se com a vencedor del conflicte el 1348.

Encara que Catalunya va romandre lleial al monarca, Tàrraga i altres llocs del principat van mostrar-se a favor del bàndol rebel i no ocultaven la seva simpatia per l'infant Jaume. En el cas de Tàrraga, aquesta oposició vers Pere el Cerimoniós derivava principalment del temor de les autoritats municipals que la vila fos exclosa del patrimoni reial i entregada a un altre senyor (tal com efectivament passaria del 1357 al 1369, quan va passar a mans d'Enric de Trastàmara, i del 1391 al 1460, en passar sota control de Barcelona¹⁰³) amb l'objectiu per part del monarca de reunir la major riquesa possible per poder finançar les campanyes militars de la Corona¹⁰⁴.

A més, cal tenir en compte que els avalots tant al call de Tàrraga com en els calls d'altres municipis (com Barcelona, Lleida o Cervera) van produir-se quan el monarca es trobava fora del principat (retingut a València) i la seva victòria no estava gens assegurada, és a dir, que el punt culminant de les agressions va produir-se en el moment de màxima debilitat del rei, mentre que quan ja s'anunciava la victòria del bàndol lleial al monarca els atacs als calls van aturar-se¹⁰⁵. A Tàrraga, a més, els principals instigadors de l'assalt, nobles i mercaders pertanyents a famílies poderoses de la vila, formaven part d'un col·lectiu que no estava precisament d'acord amb les polítiques de Pere el Cerimoniós¹⁰⁶.

Tots aquests aspectes fan pensar, doncs, que aprofitant la conjuntura de crisi i epidèmia que hi havia en aquell moment, els assaltants del call targarí també van atacar els jueus

¹⁰³ MUNTANÉ, J. X. "L'aljama de jueus de Tàrraga", p. 81.

¹⁰⁴ GARCÍA, J. E. "Una massacre amb tons de revolta política?", p.119.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 120.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 117.

per raons polítiques, amb la voluntat d'acarnissar-se en un dels béns més preuats del monarca, les aljames, encara que a Catalunya, al contrari que als regnes de València i Aragó, aquesta oposició al rei no va aconseguir arrelar i només va apreciar-se amb els atacs als calls en les viles patrimoni del rei, com a presumpte acte venjatiu contra aquest últim, però sense que es desencadenés un conflicte obert contra la Corona.

5.7.2. Desenvolupament dels fets

Segons les fonts documentals estudiades per Muntané, mesos abans de l'avalot de Tàrraga el rei ja havia expedit una ordre en què demanava a les autoritats dels municipis on hi havia aljames que protegissin els jueus, atès que el call de Barcelona havia estat atacat i temia que la resta també ho fossin. Aquesta mesura del monarca, però, va ser en va, ja que, tres dies després que el call de Cervera, a pocs quilòmetres de Tàrraga, fos atacat, es va produir la brutal agressió en el d'aquesta última vila. S'estima que la data en què va ser assaltat fou el 6 de juliol de 1348, ja que la crònica de Galipapa el situa exactament el 10 d'*av* del 5108, que en el calendari hebreu és un dia posterior al 9 d'*av*, jornada en què té lloc una celebració jueva de dol i mortificació en memòria de la destrucció del Temple de Jerusalem¹⁰⁷.

Muntané suggereix que l'accés al call per on van penetrar els assaltants es trobava al punt que comunicava la part alta del llavors carrer dels Jueus amb el carrer Major, on hi havia un portal que els agressors van destrossar. Un cop dins del call (l'atac no va afectar els jueus que en vivien fora), els cristians revoltats, al crit de "*Morin els traidors*", van atacar indiscriminadament tots els jueus amb qui es van trobar, sense distinció d'edat ni sexe, i van saquejar les seves cases, destruint els documents crediticis i robant els objectes de valor de les seves víctimes. Aquest espoli comès pels cristians va deixar els jueus supervivents arruïnats i sense les seves pertinences, com va ser el cas de Moixé Natan¹⁰⁸.

El dany més greu que van infligir els atacants, però, va estar dirigit contra les persones: es calcula que van morir unes tres-centes persones aquell dia, i que van ser torturades i assassinades de forma cruel. Mentre que al call de Barcelona van morir-hi unes vint

¹⁰⁷ MUNTANÉ, J. X. "L'assalt al call de Tàrraga a les fonts documentals", p. 144-145.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 146-147.

persones i al de Cervera divuit, el de Tàrrrega va ser el que va endur-se la pitjor part, tenint-hi lloc una autèntica carnisseria que va deixar centenars de víctimes¹⁰⁹.

En cessar l'atac, el gran nombre d'assassinats, sumat a la presència d'una epidèmia i a les temperatures càlides de l'estiu, va generar urgència per enterrar els cadàvers i assegurar les condicions higièniques. Segons la crònica de Galipapa, van ser els mateixos cristians els que, després de l'atac, van llençar els cossos a una cisterna, no està clar si com una forma més d'humiliació o per raons higièniques. Pel que fa als supervivents de l'atac, Galipapa explica en la seva crònica que van poder evitar la mort en haver-se refugiat a les cases dels seus amics cristians¹¹⁰.

5.7.3. Conseqüències

Humanes

La recerca arqueològica iniciada el 2007 a la necròpolis de les Roquetes ha permès identificar, de moment, sis fosses comunes que contenen les despulles de fins a seixanta-nou persones identificades totes elles com a víctimes de l'avalot. Aquest constitueix un cas excepcional en el context català i europeu medieval, ja que és l'únic jaciment d'Europa que permet confirmar d'una manera tan clara uns atacs dels quals només es tenia constància documental¹¹¹.

El que ha permès identificar-les com a les víctimes de l'avalot ha estat, en primer lloc, l'evidència que els enterraments van fer-se amb pressa. Això queda palès amb el tipus d'enterrament que representa una fossa comuna, que no és pas individual, com seria normal en el ritual funerari jueu, sinó col·lectiu, cosa que condueix a pensar que, per motius sanitaris, aquells cadàvers van ser enterrats a corre-cuita sense temps suficient per realitzar fosses individuals per a cada víctima. Un altre element que confirma les presses en el moment de l'enterrament és la presència de peces de roba, ornaments i altres objectes de caràcter quotidià que no són típics del ritual funerari jueu, demostrant que aquelles persones van ser inhumades amb el que portaven posat en el moment de la seva mort; precisament la presència de monedes en les fosses és un altre factor que

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 147.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 149.

¹¹¹ SAULA, O., COLET, A. "El patrimoni jueu de Tàrrrega. La seva investigació i difusió dels del Museu Comarcal de l'Urgell (Tàrrrega)", p. 463.

confirma la hipòtesi que són víctimes de l'assalt, atès que aquests objectes han permès establir la inhumació dels cossos en una data que correspon amb la de l'atac¹¹².

La disposició de les restes en les fosses és un altre aspecte que ha contribuït a identificar-les com a víctimes de l'avalot, perquè, tot i no estar enterrades individualment, van intentar respectar-se mínimament els preceptes funeraris jueus (els cossos sense amuntegar, amb el cap a l'oest), cosa que fa suposar que van ser els supervivents de la comunitat jueva els que, segurament passat un temps prudencial després de l'avalot, van recuperar les despulles per oferir-los un enterrament el més digne possible, tenint en compte el clima de terror imperant i la rapidesa exigida per les circumstàncies¹¹³.

Les restes trobades a la necròpolis també han permès dilucidar la manera en què van morir les víctimes. Els seixanta-nou cossos identificats han demostrat que hi ha víctimes d'ambdós sexes pertanyents a totes les franges d'edat, incloent nadons, cosa que indica la voluntat dels atacants d'eliminar tots els membres de l'aljama i aferrissar-s'hi, sense distincions de cap mena. A més, la presència de marques de violència en els ossos de més de la meitat de les víctimes identificades, especialment en el crani i les cames però també als braços, posa de manifest la salvatgeria dels atacs i la intenció clara de matar les víctimes i impedir-ne la defensa o l'evasió, no només ferir-les¹¹⁴. (Veure Annex 8).

L'estudi detallat de les marques dels ossos, a més, ha permès establir que les espases, falçs, destrals, pedres i altres objectes contundents van ser les principals armes utilitzades en l'avalot¹¹⁵.

Judicials i econòmiques

L'atac indiscriminat contra els jueus va representar alhora un atac directe a la propietat del rei, empenyent aquest últim a prendre represàlies contra els principals instigadors de l'avalot. El batlle reial de Tàrraga, Francesc Aguiló, així com els paers i els prohoms targarins van ser considerats els principals culpables dels fets, ja que, tot i tenir l'autoritat necessària, no havien fet res per intentar defensar els jueus, de manera que

¹¹² COLET, A., RUIZ, J., SUBIRÀ, E. "Les fosses comunes: les evidències arqueològiques i paleoantropològiques de l'avalot de 1348", p. 164-167.

¹¹³ *Ibidem*, p. 164-167.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 174-178.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 177.

se'ls va imposar càstigs severos tals com l'empresonament, l'exili o el pagament de multes. La pena de mort també va ser imposada, encara que segurament els condemnats no pertanyien al grup dels poderosos abans esmentat, sinó que devien formar part de les classes més baixes de la població, que també havien participat activament en l'assalt¹¹⁶.

No obstant, pràcticament no va fer-se justícia pels jueus: aquests van seguir veient-se mortificats (de fet, el 1349 va ser assassinat un individu de l'aljama¹¹⁷), i, el 1350, el monarca va indultar el batlle, els paers i els prohoms (encara que no els implicats de les classes més baixes de la vila, molts dels quals van seguir empresonats) a canvi que paguessin 20.000 sous aquell any i 16.000 més durant els quatre anys posteriors, amb l'objectiu de compensar al rei les pèrdues econòmiques que havia suposat l'atac a l'aljama. Per aquest motiu també es va estipular, arran de la caiguda demogràfica que havia experimentat, la repoblació de l'aljama, perquè es recuperés el més aviat possible i la Corona pogués tornar a recaptar-li els impostos habituals; en cas que l'aljama no es recuperés, la vila hauria de pagar 2.000 sous anuals¹¹⁸.

En efecte, l'aljama targarina, que fins el moment de l'avalot s'havia caracteritzat per tenir una economia en plena puixança, va quedar econòmicament destrossada, i els prestadors que havien sobreviscut, com el cas de Moixé Natan, van quedar arruïnats en haver-se destruït els documents crediticis i no disposar dels mitjans per exigir els diners dels deutes contrets. Aquesta situació va forçar la implicació de la monarquia, que pressionava els deutors per tal que paguessin als jueus; de fet, és curiós com, per poder fer front a les sumes de diners exigides pel rei, els mateixos que havien atacat els jueus es van veure obligats a demanar-los préstecs¹¹⁹.

5.8. Restitució de l'aljama

Després dels fets succeïts el 1348, molts jueus targarins van optar per abandonar la vila i instal·lar-se en altres poblacions. Tanmateix, ja fos per exigència del rei o perquè no tenien enlloc on anar, va haver-hi jueus que van romandre a Tàrrega, on, a partir de 1354, la comunitat jueva va començar a remuntar. Efectivament, malgrat la tensió i la

¹¹⁶ MUNTANÉ, J. X. "L'assalt al call de Tàrrega a les fonts documentals", p. 150-151.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 151.

¹¹⁸ MUNTANÉ, J. X. "Després de l'avalot", p. 199-200.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 200.

difícil convivència entre ambdues comunitats després dels fets de 1348, en els anys posteriors van produir-se intents d'apropament, com l'acord de 1350 entre l'aljama i la vila en què aquesta última es comprometia a retornar als jueus una determinada quantitat de diners per compensar les pèrdues de l'avalot, acte que va permetre destensar la relació entre ambdues, i el 1355 l'aljama ja comptava amb més dels quaranta caps de família requerits pel rei¹²⁰. A partir d'aquell moment va començar una nova etapa d'esplendor per a la comunitat jueva targarina que es va estendre fins a finals del segle XIV¹²¹.

5.9. Mort del call

No obstant, el 1391 Catalunya va tornar a veure's afectada per una nova onada de pogroms. Encara que, segons la recerca realitzada per Muntané, no consta enlloc que aquell any el call de Tàrrega fos atacat i fins i tot es té constància que les autoritats de la vila, exhortades per la monarquia, van prendre precaucions per tal de salvaguardar els jueus en cas que se'ls volgués atacar, també és cert que s'han documentat un bon nombre de conversions entre els integrants de l'aljama a partir de l'estiu de 1391¹²². Muntané sosté que aquest augment de les conversions va ser provocat segurament per la tensió que s'estava vivint en aquells moments a Tàrrega, una tensió que devia fer que alguns jueus, malgrat no haver-se produït cap atac al call ni estar obligats a batejar-se, preferissin convertir-se, considerant que aquesta era la opció més segura per a ells i les seves famílies¹²³.

És interessant destacar que, a diferència d'altres poblacions catalanes, a Tàrrega, tot i detectar-s'hi un creixent nombre de conversos en els mesos i anys posteriors als avalots de 1391, no van produir-se conversions en massa dels jueus, sinó que, segons Muntané, els targarins que van batejar-se van constituir en realitat casos més aviat escassos i infreqüents¹²⁴; de fet, al call de Tàrrega van seguir vivint-hi jueus i la seva aljama, una de les poques que no va ser víctima dels avalots de 1391, va mantenir-se (una part dels

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ FORCANO, M. *Catalunya. 50 indrets jueus de l'Edat Mitjana*, p. 136.

¹²² MUNTANÉ, J. X. "Ex nazione judayca ad fidem christianam noviter conversi: conversos jueus de Tàrrega i de poblacions veïnes", p. 65-68.

¹²³ *Ibidem*, p. 70.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 71.

jueus supervivents d'altres aljames van dirigir-se a Tàrrega¹²⁵), encara que a partir de llavors va entrar en la seva última etapa, una fase de declivi que s'allargaria durant tot el segle XV i que la portaria a la seva extinció definitiva el 1492, quan, arran de l'Edicte de Granada decretat pels Reis Catòlics, els últims jueus que quedaven a la vila i no es volien convertir van haver d'abandonar o malvendre les seves pertinences i anar-se'n per sempre¹²⁶.

6. Conclusions

La comunitat jueva a Catalunya entre els segle XIII i XIV representava una minoria religiosa rebutjada i menystinguda per la majoria cristiana amb qui convivia, que veia en els jueus un col·lectiu diferent del cristià, i, per consegüent, perillós i inferior. Aquesta mala reputació comportava normalment la segregació dels jueus en zones aïllades de les localitats, els calls, que, com s'ha vist en el cas de Tàrrega, disposaven de serveis determinats per poder satisfer moltes de les necessitats dels seus habitants, encara que a vegades haguessin de dependre d'alguns dels serveis de la vila que l'aljama no podia oferir, generant així situacions de desigualtat per als jueus enfront dels seus conciutadans cristians.

Aquestes condicions de discriminació amb què havien de viure els jueus contrastaven enormement amb la importància que tenia aquesta mateixa comunitat dins de la Corona catalano-aragonesa: els jueus no només constituïen, en general, el motor de l'economia, sinó que contribuïen directament a la riquesa del monarca, que era el propietari d'aquest col·lectiu i els exigia diners regularment.

En el cas del call de Tàrrega ja s'ha comprovat la rellevància d'aquest col·lectiu en l'àmbit financer: va reforçar el caràcter mercantil de Tàrrega i la seva economia, va constituir un recurs freqüent per a les autoritats municipals en cas de necessitar préstecs de diners, i en moments de conflicte els jueus rics van proporcionar ajuda a la vila, confirmant la valuosa aportació d'aquest col·lectiu a la localitat durant tot el temps que va existir.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 70-71.

¹²⁶ FORCANO, M. *Catalunya. 50 indrets jueus de l'Edat Mitjana*, p. 136.

L'aljama, a més, també va influir en àmbits com el mèdic, quan la vila va haver de dependre dels serveis de metges jueus, o el cultural, ja que comptava amb erudits com Moixé Natan que, a banda de tenir un rol molt actiu en l'economia de la vila i la d'arreu del territori català, enriquia el panorama cultural amb les seves obres literàries.

Així i tot, els jueus de Tàrrega, i per extensió els de tota la Corona, seguien sense ser acceptats per la majoria cristiana com una part més de la societat, sinó que n'eren exclosos i constantment se'ls recordava que no eren apreciats, malgrat la seva rellevància. Aquest menyspreu acostumava a exterioritzar-se, com s'ha vist en el cas de Tàrrega, amb insults, obstacles, sermons, prohibicions i altres mesures que intentaven dificultar el dia a dia dels jueus i imbuir-los un sentiment de temor; moltes altres vegades, però, també podia exterioritzar-se amb agressions desproporcionades envers aquest col·lectiu que se saldaven amb mort i destrucció, com n'és un bon exemple l'avalot de Tàrrega de 1348, ratificat tant per les fonts documentals com arqueològiques.

En efecte, la recerca arqueològica realitzada en la necròpolis ha representat el pilar fonamental de l'estudi del call, perquè ha fet possible corroborar i conèixer amb detall l'avalot de què parlen les fonts, però també la crueltat amb què va cometre's, les pèrdues humanes que va generar, i fins i tot altres aspectes de la vida quotidiana dels habitants de l'aljama targarina no relacionats amb l'assalt.

La quantitat i qualitat d'investigacions que s'han dut a terme relatives als jueus de Tàrrega en època medieval, especialment en referència a l'avalot de 1348 (sens dubte la línia de recerca del call en què més s'ha indagat), són una mostra de l'exhaustivitat amb què aquesta aljama ha estat estudiada: la delimitació física del call i els seus principals edificis, la seva organització política interna, la mentalitat dels seus habitants i el seu estil de vida, les mesures discriminatòries a què estava sotmesa l'aljama, la relació entre les autoritats municipals i les jueves, la recerca arqueològica a la necròpolis i als carrers del call, l'avalot de 1348, o figures importants com els Natan són temes profundament analitzats. L'estudi d'aquesta aljama, però, no està ni molt menys exhaurit: la prossecució de la recerca arqueològica i l'anàlisi de les fonts documentals deixen línies de recerca obertes, de les quals es pot extreure informació valuosa que contribueixi a omplir les llacunes encara existents d'aquesta aljama i amplii la

comprensió de la vida d'aquesta comunitat, esdevenint un material d'estudi fecund per a les futures investigacions que s'encarreguin d'aprofundir-hi.

7. Bibliografia

BARRIO, J. A. (2015). "Asunción Blasco y la historia de los judíos y conversos en Aragón durante la edad media", dins de *Aragón en la Edad Media*, núm. 26, p. 73-106.

COLET, A. (2012). "La intervenció arqueològica al carrer de la Font 7-9. Un abocament de materials del segle XIV a la zona del call de Tàrrega", dins de *Urtx: revista cultural de l'Urgell*, núm. 26, p. 10-19.

-, (2014). "Creences i supersticions de la comunitat jueva a través dels seus objectes", dins de SAULA, O. (coor.) et al. *Tragèdia al call. Tàrrega 1348*. Tàrrega: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrega, p. 181-187.

COLET, A., RUIZ, J. (2014). "El fossar dels jueus a Tàrrega i el ritual funerari jueu", dins de SAULA, O. (coor.) et al. *Tragèdia al call. Tàrrega 1348*. Tàrrega: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrega, p. 135-142.

COLET, A., RUIZ, J., SUBIRÀ, E. (2014). "Les fosses comunes: les evidències arqueològiques i paleoantropològiques de l'avalot de 1348", dins de SAULA, O. (coor.) et al. *Tragèdia al call. Tàrrega 1348*. Tàrrega: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrega, p. 157-178.

ENCYCLOPEDIA. *Yitzhak Baer*. Disponible a <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/baer-yitzhak> [consulta: 20/5/2021].

FORCANO, M. (2014). *Els jueus catalans: la història que mai no t'han explicat*. Barcelona: Angle Editorial.

-, (2017). *Catalunya. 50 indrets jueus de l'Edat Mitjana*. Valls: Cossetània Edicions.

FORCANO, M., HURTADO, V. (2019). *Atles d'Història dels jueus de Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.

FORCANO, M., PLANAS, S. (2009). *Història de la Catalunya jueva. Vida i mort de les comunitats jueves de la Catalunya medieval*. Barcelona: Àmbit.

GARCÍA, J. E. (2014a). "Violència i inestabilitat social", dins de SAULA, O. (coor.) et al. *Tragèdia al call. Tàrrega 1348*. Tàrrega: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrega, p. 107-110.

-, (2014b). "Els efectes del crèdit i la fiscalitat", dins de SAULA, O. (coor.) et al. *Tragèdia al call. Tàrrega 1348*. Tàrrega: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrega, p. 111-116.

-, (2014c). "Una massacre amb tons de revolta política?", dins de SAULA, O. (coor.) et al. *Tragèdia al call. Tàrrega 1348*. Tàrrega: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrega, p. 117-121.

JEWISH STUDIES PROGRAM. *Yom Tov Assis*. Disponible a <<https://jewishstudies.ceu.edu/yom-tov-assis>> [consulta: 20/5/2021].

JEWISH VIRTUAL LIBRARY. *Pamplona*. Disponible a <<https://www.jewishvirtuallibrary.org/pamplona>> [consulta: 10/5/2021].

MASSONS, M. T. (2010). *Els catalans jueus*. Barcelona: Editorial Dux.

MOIXÉ NATAN (2010). *Qüestions de vida*. Ed. a cura de Josep Muntané. Barcelona: Institut Mont Juïc: PPU.

MUNTANÉ, J. X. (2006). "Les cases que solien ésser dels jueus. Una aproximació al call de Tàrraga a través dels llibres d'estimes", dins de *Urtx: revista cultural de l'Urgell*, núm. 19, p. 105-23.

-, (2008). "L'alimentació a l'Aljama medieval de Tàrraga", dins de *Urtx: revista cultural de l'Urgell*, núm. 22, p. 105-28.

-, (2012). "Metges jueus contractats pel govern municipal de Tàrraga durant els segles XIV i XV", dins de *Urtx: revista cultural de l'Urgell*, núm. 26, p. 135-47.

-, (2014a). "L'aljama de jueus de Tàrraga", dins de SAULA, O. (coor.) *et al. Tragèdia al call. Tàrraga 1348*. Tàrraga: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga, p. 77-85.

-, (2014b). "L'assalt al call de Tàrraga a les fonts documentals", dins de SAULA, O. (coor.) *et al. Tragèdia al call. Tàrraga 1348*. Tàrraga: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga, p. 143-155.

-, (2014c). "Els jueus com a factor de consolidació de la vila", dins de SAULA, O. (coor.) *et al. Tragèdia al call. Tàrraga 1348*. Tàrraga: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga, p. 55-59.

-, (2014d). "Localització i estructura del call jueu de Tàrraga", dins de SAULA, O. (coor.) *et al. Tragèdia al call. Tàrraga 1348*. Tàrraga: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga, p. 87-95.

-, (2014e). "Identificació del fossar jueu a través de la documentació", dins de SAULA, O. (coor.) *et al. Tragèdia al call. Tàrraga 1348*. Tàrraga: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga, p. 131-134.

-, (2014f). "La pressió ideològica i normativa contra els jueus targarins", dins de SAULA, O. (coor.) *et al. Tragèdia al call. Tàrraga 1348*. Tàrraga: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga, p. 123-127.

-, (2014g). "El perquè de l'assalt al call de Tàrraga", dins de SAULA, O. (coor.) *et al. Tragèdia al call. Tàrraga 1348*. Tàrraga: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga, p. 193-198.

-, (2014h). "Després de l'avalot", dins de SAULA, O. (coor.) *et al. Tragèdia al call. Tàrraga 1348*. Tàrraga: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga, p. 199-201.

-, (2020). “*Ex nazione judayca ad fidem christianam noviter conversi: conversos jueus de Tàrrega i de poblacions veïnes*”, dins de *Urtx: revista cultural de l’Urgell*, núm. 34, p. 63-111.

REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA. *José María Millás Vallicrosa*. Disponible a <<https://dbe.rah.es/biografias/12814/jose-maria-millas-vallicrosa>> [consulta: 20/5/2021].

REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA. *Francisco Cantera Burgos*. Disponible a <<https://dbe.rah.es/biografias/22691/francisco-cantera-burgos>> [consulta: 20/5/2021].

RICH, A. (1999). *La comunitat jueva de Barcelona entre 1348 i 1391 a través de la documentació notarial*. Barcelona: Fundació Noguera.

SAULA, O., COLET, A. (2016). “El patrimoni jueu de Tàrrega. La seva investigació i difusió dels del Museu Comarcal de l’Urgell (Tàrrega)”, dins de *Podall*, núm. 5, p. 461-469.

VILLATORO, V. (1992). *Del call a la sinagoga*. Barcelona: Editorial Barcanova.

-, (2005). *Els jueus i Catalunya*. Barcelona: Editorial Barcanova.

8. Annexos

Annex 1: Representacions medievals dels jueus.

Imatge 1: Dibuix difamatori d'un jueu en un document jurídic de Tàrrrega del segle XV.

Font: MUNTANÉ, J. X. "La pressió ideològica i normativa contra els jueus targarins", p. 127.

Imatge 2: Detall del Frontal del Corpus Christi de Santa Maria de Vallbona de les Monges del segle XIV, en què es veu com una hòstia és profanada pels jueus.

Font: MUNTANÉ, J. X. "La pressió ideològica i normativa contra els jueus targarins", p. 125.

Annex 2: Mapes del call de Tàrrrega i imatges dels carrers en l'actualitat.

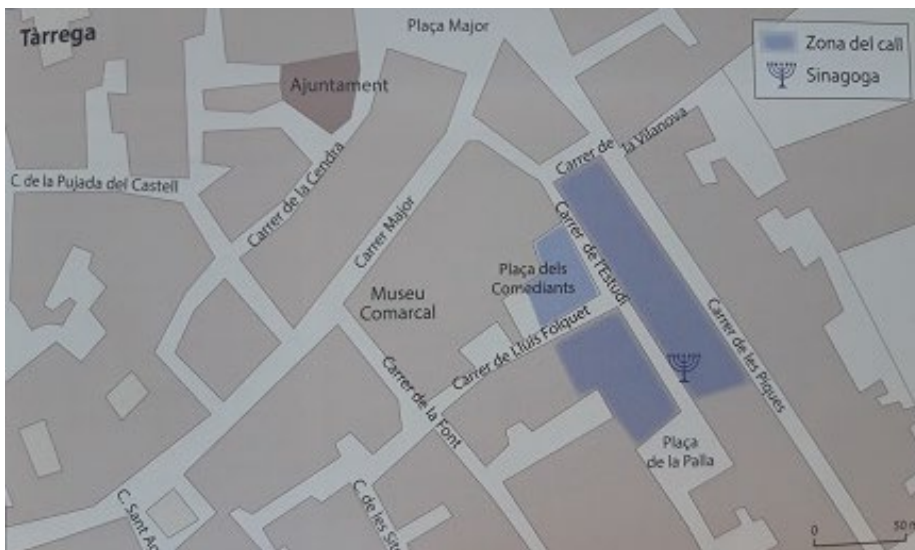
Imatge 1: Mapa del call de Tàrrrega amb els noms medievals dels carrers.

Font: MUNTANÉ, J. X. "Les cases que solien ésser dels jueus. Una aproximació al call de Tàrrrega a través dels llibres d'estimes", p. 113.

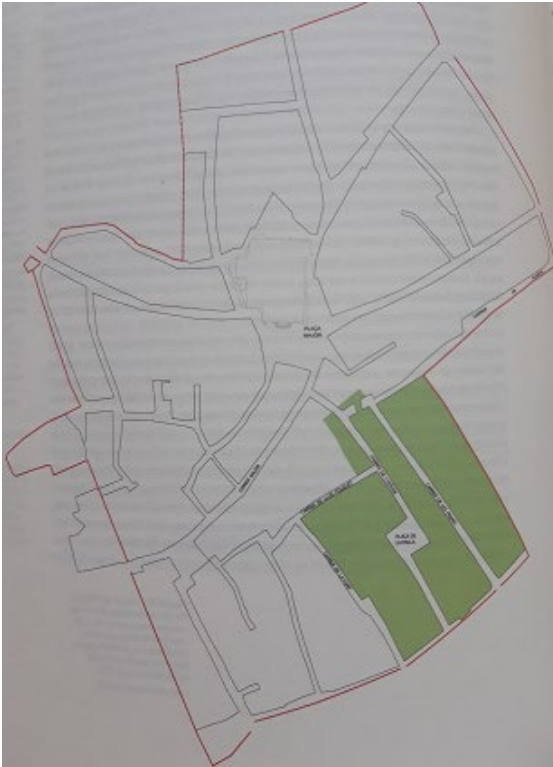
Imatge 2: Mapa del call de Tàrrrega (de color blau) amb els noms dels carrers actuals.

Font: FORCANO, M., HURTADO, V. *Atlas d'Història dels jueus de Catalunya*, p. 109.

Imatge 3: Ubicació del call (de color verd) dins de la vila emmurallada de Tàrrrega.

Font: Disseny de Josep Muntané i Anna Colet, a MUNTANÉ, J. X. "Localització i estructura del call jueu de Tàrrrega", p. 90.

Annex 3: Àrea de la intervenció arqueològica i fragment de llàntia jueva.

Font: COLET, A. "La intervenció arqueològica al carrer de la Font 7-9. Un abocament de materials del segle XIV a la zona del call de Tàrrrega", p. 11 i 17.

Annex 4: Actual carrer de les Piques (antic carrer d'Arnau Farrer), i carreró que comunica aquest carrer amb la part superior del de l'Estudi.

Font: de l'autora

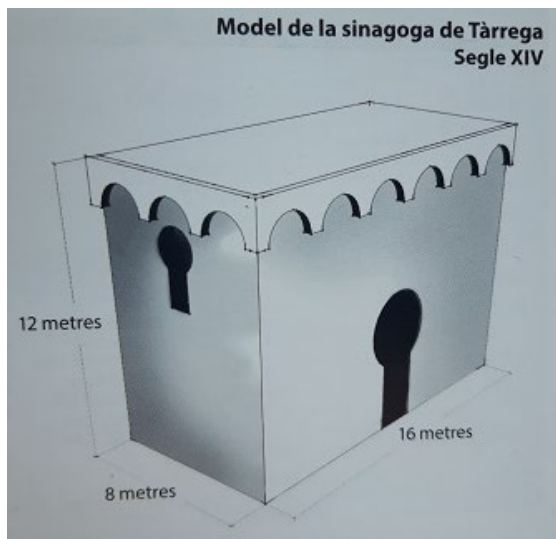
Annex 5: Actual part superior del carrer de l'Estudi (antic carrer dels Jueus o del Forn), on hi havia el forn, i Plaça de la Palla, on estava situada la sinagoga.

Font: de l'autora

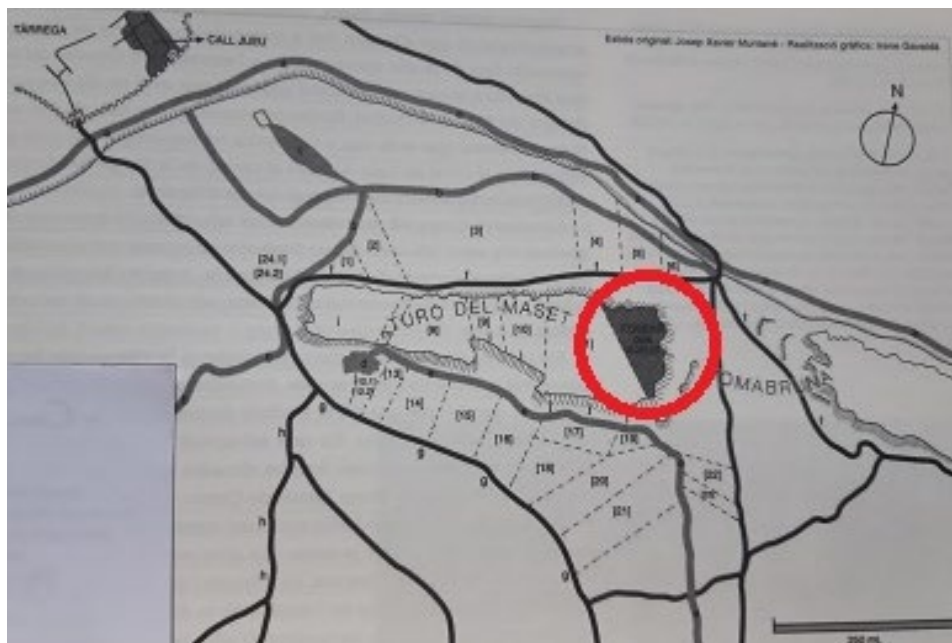
Annex 6: Possible reproducció de la sinagoga de Tàrrrega.

Font: FORANO, M., HURTADO, V. *Atlas d'Història dels jueus de Catalunya*, p. 67.

Annex 7: Mapa en què s'observa la ubicació del cementiri jueu (encerclat en vermell) en relació al call (part superior esquerra).

Font: Disseny de Josep Muntané i Irene Gavaldà, a MUNTANÉ, J. X. "Identificació del fossar dels jueus a través de la documentació", p. 133.

Annex 8: Fotografies de les restes de les víctimes de l'avalot de 1348 en les fosses comunes.

Imatge 1: Part de les restes trobades en una de les sis fosses comunes de la necròpolis de les Roquetes.

Font: Fotografia d'Anna Colet Marcé, a COLET, A., RUIZ, J., SUBIRÀ, E. "Les fosses comunes: les evidències arqueològiques i paleoantropològiques de l'avalot de 1348", p. 158.

Imatge 2: Restes d'un individu víctima de l'avalot que presenta traumatismes violents al crani i a la cama dreta.

Font: Fotografia de Jordi Ruiz, a COLET, A., RUIZ, J., SUBIRÀ, E. "Les fosses comunes: les evidències arqueològiques i paleoantropològiques de l'avalot de 1348", p. 176.

